

Izveštaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini - na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja

KA OBRAZOVANJU KOJE PRAVI PROMJENU

2020.

Ovaj izvještaj sačinjen je u okviru projekta „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja” koji provodi Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, uz finansijsku podršku vlada Kraljevine Norveške i Republike Italije. Svako gledište, izjava ili mišljenje izraženo u ovom izvještaju, a za koje nije izričito naznačeno da potiče iz Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, ne odražava nužno zvaničnu politiku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini.

Ovaj izvještaj pripremili su (prema abecednom redu): Milica Balaban, Luciana Boban, Namir Ibrahimović, Mile Logara, Vanes Mešić, Sandra Muratović, Marija Naletilić, Kristina Vuca, Mirela Vukoja i Ivana Zečević, uz stručnu podršku Borisa Jokića, Ane Pešikan i Branka Slivara.

Preporučeno navođenje:

Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Izvještaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini - na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja. Sarajevo, 2020, grupa autora, stručnjaka iz oblasti obrazovanja, koje je angažirala Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini u okviru projekta „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja”, kojeg provodi Misija uz finansijsku podršku vlada Kraljevine Norveške i Republike Italije.

Norwegian Embassy
Sarajevo

Ambasciata d'Italia
Sarajevo

Foreword

One of the key principles of the Helsinki Final Act (1975)¹ is that real security cannot be achieved without respect for human rights and fundamental freedoms. In the creation of sustainable security and peace, education plays a pivotal role by helping shape the views, attitudes, and beliefs of young people. Despite notable changes to education in Bosnia and Herzegovina (BiH) in the last two decades, the approach to teaching in schools remains primarily traditional, often based on outdated curricula that do not enable students to develop the skills necessary for life and work in the 21st century. In today's classrooms, critical thinking and multiperspectivity in learning and teaching, inclusivity, and respect of diversity are not being sufficiently developed, nor are innovation and co-operation among the young generations of citizens and future leaders in this country sufficiently nurtured.

The development of the *Common Core Curriculum based on Student Learning Outcomes in Bosnia and Herzegovina* (CCC SLOs)² represents a major step towards improved education in BiH. It has been developed and published by the Agency for Pre-Primary, Primary, and Secondary Education (APOS0) in co-operation with the responsible education authorities between 2012 and 2018.

The OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina (the Mission) and other international partners continuously support education authorities in BiH in improving the inclusivity and quality of education.

Essential steps towards improving education in BiH and shifting from traditional learning and content memorisation to the development of skills and capabilities necessary for life and work in the 21st century include: the continuous analysis of the state of education and participation in international assessments in the area of education, the development of contemporary curricula, the creation of new teaching material and textbooks, the improvement of initial teacher³ education and their continuous professional development, as well as the inclusion of all relevant actors and transparency of the education process.

Apart from the vision, determination, and co-operative approach of education authorities and institutions, the successful development and application of contemporary curricula also requires that teachers and other experts participate, and that parents, students, and wider community support such changes. The Mission will continue supporting all partners in improving the inclusivity and quality of education aimed at achieving sustainable security and long-lasting peace in BiH.

Mark Hanbury

Acting Head, Human Dimension Department
OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina

1 In the Helsinki Final Act from 1 August 1975 that continues to guide the work of the OSCE, ten key principles were established, based on which relations between states and the relation between a state and its citizens are regulated. See: *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act*, Helsinki, 1 August 1975 (<https://www.osce.org/helsinki-final-act>).

2 *Common Core Curriculum based on Student Learning Outcomes in Bosnia and Herzegovina*, Agency for Pre-Primary, Primary, and Secondary Education, 2018 (<https://aposo.gov.ba/bs/zajednicka-jezgra-definisana-na-ishodima-ucenja-u-bih-2/>).

3 In the Report, the term 'teacher' encompasses all education workers involved in education and upbringing.

Predgovor

Jedan od ključnih principa Završnog akta iz Helsinkija (1975)⁴ jeste da stvarna sigurnost ne može postojati bez poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. U stvaranju održive sigurnosti i mira fundamentalnu ulogu ima obrazovanje koje znatno utječe na oblikovanje pogleda, stavova i uvjerenja mladih. Iako su u protekle dvije decenije u Bosni i Hercegovini (BiH) provedene značajne promjene u oblasti obrazovanja, nastava u školama još uvijek je u velikoj mjeri tradicionalna i često se zasniva na zastarjelim nastavnim programima koji ne omogućuju učenicima razvijanje vještina potrebnih za život i rad u 21. stoljeću. U današnjim učionicama se ne razvijaju u dovoljnoj mjeri kritičko mišljenje i multiperspektivnost u učenju i podučavanju, inkluzivnost i poštovanje različitosti, niti se u dovoljnoj mjeri njeguju inovativnost i saradnja kod mladih naraštaja građana i budućih lidera u ovoj zemlji.

Izrada *Zajedničke jezgre definisane na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini (ZJ)*⁵ predstavlja značajan korak na putu ka unapređenju obrazovanja u BiH. U saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima, ovaj dokument izradila je i objavila Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO) u periodu od 2012. do 2018. godine.

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (Misija) i drugi međunarodni partneri pružaju kontinuiranu podršku nadležnim obrazovnim vlastima u BiH u procesu poboljšanja inkluzivnosti i kvaliteta obrazovanja.

Neophodni koraci za unapređenje obrazovanja u BiH i prelazak s postojećeg tradicionalnog učenja i pukog pamćenja sadržaja na razvoj vještina i sposobnosti potrebnih za život i rad u 21. stoljeću uključuju: kontinuirano analiziranje stanja u obrazovanju i učešće u međunarodnim istraživanjima u oblasti obrazovanja, razvoj savremenih kurikuluma, izrada novih nastavnih materijala i udžbenika, unapređenje inicijalnog obrazovanja nastavnika⁶ i njihovog kontinuiranog profesionalnog razvoja, kao i uključenost svih relevantnih aktera i transparentnost obrazovnog procesa.

Pored vizije, odlučnosti i saradnje obrazovnih vlasti i institucija, uspješan proces izrade i primjene savremenih kurikuluma zahtijeva i učešće nastavnika i ostalih stručnjaka, te podršku roditelja, učenika i šire društvene zajednice tim promjenama. Misija će nastaviti pružati podršku svim partnerima u unapređenju inkluzivnosti i kvaliteta obrazovanja, u cilju ostvarivanja održive sigurnosti i dugoročnog mira u BiH.

Mark Hanbury

Vršitelj dužnosti direktora, Odjel za ljudsku dimenziju
Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini

4 U Završnom aktu iz Helsinkija od 1. avgusta 1975. godine, kojim se i danas usmjerava rad OSCE-a, utvrđeno je deset osnovnih principa po kojima se uređuju međusobni odnosi država i odnos samih država prema svojim građanima. Vidjeti: *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act*, Helsinki, 1 avgust 1975. godine (<https://www.osce.org/helsinki-final-act>).

5 *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2018. (<https://aposo.gov.ba/bs/zajednicka-jezgra-definisana-na-ishodima-ucenja-u-bih-2/>).

6 U Izvještaju se pod pojmom „nastavnik“ podrazumijevaju svi prosvjetni radnici u odgojno-obrazovnom procesu.

Sažetak

Pred vama se nalazi dokument *Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Izvještaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u BiH - na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima utemeljenim na ishodima učenja* (Izvještaj).

Osnovni cilj analize bio je odgovoriti na pitanje da li su i u kojoj mjeri u obrazovanju u BiH prisutni elementi koji karakteriziraju savremene razvijene sisteme, poput: vizije odgoja i obrazovanja, svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja, vrijednosti koje se razvijaju kroz odgoj i obrazovanje, ključnih kompetencija, područja, međupredmetnih tema, inkluzivnosti, vrednovanja, kao i opisa, svrhe i ciljeva učenja i podučavanja svakog od predmeta i očekivanja od učenika, te principa učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa. U potrazi za odgovorom, analitički postupci obuhvatili su različite dokumente u devet od dvanaest ustavnih jedinica⁷ u BiH⁸: strateške, zakonske i podzakonske akte i 96 predmetnih programa⁹, odabranih tako da uzorak bude reprezentativan za cijelu BiH i za različita područja učenja, podučavanja i razvoja djece i mladih osoba.

- 7 Termin „ustavne jedinice“ u ovom izvještaju se odnosi na entitet Republika Srpska, kantone Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine, jedinice koje, kada je u pitanju obrazovanje, imaju direktnu nadležnost.
- 8 Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine, Republika Srpska, Posavski kanton, Tuzlanski kanton, Srednjobosanski kanton, Hercegovačko-neretvanski kanton, Zapadnohercegovački kanton, Kanton Sarajevo i Kanton 10.
- 9 Predmetni programi za šest nastavnih predmeta, i to u 3. i 8. razredu osnovne škole i 1. ili 2. razredu gimnazije.

Analiza je pokazala da u obuhvaćenim dokumentima nedostaje većina elemenata savremenog obrazovnog sistema i kurikularnog pristupa. Neki elementi u potpunosti nedostaju, neki su primjereno određeni, a neki se navode samo načelno i nemaju odraza u procesima učenja, podučavanja i vrednovanja.

- **Dokumenti zakonskog okvira unutar analiziranih jedinica nisu međusobno uvezani u pogledu prisutnosti i određivanja elemenata savremenih obrazovnih sistema.** To upućuje na nepostojanje sistemskog promišljanja, djelovanja i reguliranja obrazovanja kao jedinstvene cjeline neophodne za kvalitet, svrhovitost i održivost sistema. Nepostojanje *vizije odgoja i obrazovanja* i prevladavajuća neusklađenost svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja odražava se kroz nizak stepen povezanosti pojedinih nivoa odgoja i obrazovanja. *Ključne kompetencije* nisu jasno određene i definirane, niti su funkcionalno ugrađene u predmetne programe. *Područna struktura kurikuluma i međupredmetne teme* nisu zastupljene. *Inkluzivno obrazovanje* nije definirano na sveobuhvatan način, tj. kao obrazovanje usmjereno na učenika i osjetljivo za njegove specifične potrebe i mogućnosti. U većini slučajeva inkluzivno obrazovanje regulirano je u užem smislu kao inkluzija učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju, ali i tada nedostaje njena adekvatna razrada, koja je inače prisutna u odgojno-obrazovnim sistemima razvijenih zemalja. *Osnovni principi vrednovanja* prisutni su na nivou pravilnika, ali nisu dodatno razrađeni na nivou predmetnih programa.
- **Analiza predmetnih programa ukazuje da ne postoji koherentna i detaljno razrađena koncepcija učenja i podučavanja.** Potencira se eklekticizam koji se odražava u pokušaju spajanja tradicionalnog i savremenog pristupa u podučavanju. Niti u jednom analiziranom predmetnom programu **ne postoji povezanost** s programima ostalih predmeta, a često ni s dokumentima koji određuju i usmjeravaju izradu savremenog kurikuluma. Tek oko trećine od 96 analiziranih predmetnih programa sadrži *opis predmeta*, ali on ne ukazuje na svrhu učenja i podučavanja predmeta i njegovu povezanost s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja. *Opći i specifični ciljevi* predmeta uglavnom postoje, ali nisu adekvatno formulirani. *Ključne kompetencije* nisu jasno određene, ali se u većini analiziranih predmetnih programama mogu implicitno prepoznati. Veći broj predmetnih programa zasnovan je na *ishodima učenja*, ali oni su često neadekvatno i neprecizno formulirani, te uglavnom sadrže očekivanja na nižim kognitivnim i bihevioralnim nivoima. *Opis podučavanja usmjerelog na učenika* deklarativno je naveden i ne konkretizira se kroz druge elemente programa. *Upute i smjernice za nastavnike* su prisutne, ali u vidu načelnih i deklarativnih metodičkih uputa koje nisu uvijek upotrebljive. *Infomacione i komunikacione tehnologije* (IKT) spominju se samo u okviru zadaća u nekoliko predmetnih programa, dok se njihova uloga u odgojno-obrazovnom procesu ne razmatra. *Upute za korištenje dokumenata* i predmetnih programa ne postoje ni u jednom od analiziranih programa.

Može li BiH uhvatiti korak s razvijenim obrazovnim sistemima? Može, ali da bi došlo do toga, potrebno je uspostaviti obrazovanje koje će djelovati kao cjelovit i zaokruženi sistem čiji su elementi usko povezani, usklađeni i uvjetovani jedni drugima. Za povezivanje u koherentnu i efikasnu cjelinu potrebno je sistemski uvesti kurikularni pristup. Pažljivo osmišljen i koncipiran proces razvoja savremenog sistema obrazovanja i uvođenje kurikularnog pristupa može omogućiti nove načine učenja, podučavanja i vrednovanja koji će voditi ka stvaranju okruženja u kojem će se mlade osobe moći osposobiti za život i rad u 21. stoljeću. Od tog procesa nastavnici i roditelji, ali i privreda i društvo u cjelini mogu imati direktne koristi. Taj proces, što je najvažnije, može rezultirati obrazovanjem koje je pokretač stvarnih promjena u BiH.

Stoga, na rezultate ove analize potrebno je gledati kao na poticaj za daljnje unapređivanje kvaliteta obrazovanja - promjenu onih elementa koji nisu dobri, doradu i usklađivanje onih elemenata koji su već dobro postavljeni, te uvođenje onih elemenata koji nedostaju, a neophodni su u savremenom obrazovnom sistemu.

Skraćenice

APOSO	Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje
ZJ	Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini
NPP	nastavni plan i program
NPP (bs)	nastavni plan i program na bosanskom jeziku
NPP (hr)	nastavni plan i program na hrvatskom jeziku
PP	predmetni program
OŠ	osnovna škola
SŠ	srednja škola
BiH	Bosna i Hercegovina
BD	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
USK	Unsko-sanski kanton
PK	Posavski kanton
TK	Tuzlanski kanton
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
SBK	Srednjobosanski kanton
BPK	Bosansko-podrinjski kanton Goražde
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
ZHK	Zapadnohercegovački kanton
KS	Kanton Sarajevo
K10	Kanton 10
EU	Evropska unija
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

Sadržaj

	UVOD	1
	OD TRADICIONALNOG KA SAVREMENOM OBRAZOVANJU	3
	Na putu ka savremenom obrazovanju Metodologija	
	KOLIKO SMO U BOSNI I HERCEGOVINI UDALJENI OD SAVREMENOG SISTEMA ODGOJA I OBRAZOVANJA Analiza dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini	13
	Vizija odgoja i obrazovanja Svrha i cilj odgoja i obrazovanja Vrijednosti odgoja i obrazovanja Ključne kompetencije Područna struktura kurikuluma Međupredmetne teme Inkluzivnost odgojno-obrazovnog procesa Vrednovanje	
	OD NASTAVNIH PROGRAMA KA PREDMETNIM KURIKULUMIMA Analiza predmetnih programa	35
	Opis nastavnog predmeta Svrha i ciljevi učenja i podučavanja predmeta Ključne kompetencije u predmetnom kurikulumu Ishodi učenja Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta	
	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	73
	LITERATURA	77
	PRILOG: Pregled analiziranih dokumenata	79
	POJMOVNIK	89

Uvod

Projekt „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja“ (Projekt), koji provodi Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (Misija) uz finansijsku podršku vlada Kraljevine Norveške i Republike Italije, ima za cilj pružiti podršku obrazovnim vlastima u njihovom radu na putu promjene od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja.

Projekt se sastoji od dvije cjeline. U prvoj je težište na analizi postojećih dokumenata kojim se uređuju odgoj i obrazovanje u Bosni i Hercegovini (BiH) u poređenju s elementima savremenog kurikuluma. Analizirani su zakonski i podzakonski akti i programi pojedinih nastavnih predmeta u svjetlu savremenih trendova razvoja odgoja i obrazovanja, posebno kurikuluma, u regiji, Evropi i šire. Ova cjelina poslužila je kao osnova za drugu cjelinu, tj. za razvoj temeljnih postavki za izradu predmetnih kurikuluma namijenjenih stručnim timovima nadležnih obrazovnih vlasti koji će raditi na analizi postojećih dokumenata i izradi kurikularnih dokumenata. Temeljne postavke će biti ugrađene u web-aplikaciju i predstavljene obrazovnim vlastima kao vrijedna alatka za koherentno vođenje procesa izrade kurikularnih dokumenata u njihovim ustavnim jedinicama. Na analizi i razvoju temeljnih postavki radio je projektni Savjetodavni tim za kurikulum, sastavljen od deset stručnjaka iz BiH i tri stručnjaka iz regije.

Pred vama se nalazi dokument *Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Izvještaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u BiH - na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja* (Izvještaj) koji se sastoji od tri dijela. U prvom dijelu razmatra se šta znači biti obrazovan u 21. stoljeću i ukratko se predstavljaju savremeni pristupi u izradi i razvoju kurikuluma koji bi vodio ka kvalitetnom obrazovanju neophodnom za život i rad u sve složenijem i nepredvidljivijem okruženju koje se dinamično mijenja. U drugom i trećem dijelu prikazana je analiza odabranih nastavnih programa i drugih relevantnih dokumenata u BiH, u odnosu na elemente savremenog kurikuluma iznesene u prvom dijelu. Na kraju, iznose se ključni nalazi analize.

OD TRADICIONALNOG KA SAVREMENOM OBRAZOVANJU

01. Na putu ka savremenom obrazovanju

Obrazovanje može biti pokretač stvarne društvene promjene

S ovom se izjavom vjerovatno neće složiti mnogi, jer se u 21. stoljeću na obrazovanje gleda više kao na sistem koji je u dubokoj krizi nego kao na pokretača pozitivnih društvenih promjena. Obrazovanjem u BiH malo ko je zadovoljan, a situacija nije mnogo bolja niti u drugim državama u okruženju. Obrisi slike obrazovanja kao sistema u krizi postaju jasniji kada se uzme u obzir zastarjelost i opsežnost sadržaja učenja, nepostojanje jasnih standarda u obrazovanju, prevladavanje tradicionalne frontalne nastave i akcent na pamćenju i reprodukciji činjeničnih znanja, vrlo mala ili nepostojeća povezanost predmeta, niska usklađenost s kognitivnim kapacitetima djece, nepovezanost različitih nivoa obrazovanja... Učenici i roditelji sve manje doživljavaju obrazovanje smislenim, korisnim i bliskim životu koji žive, što može rezultirati niskom motivacijom za učenje. Nastavnici doživljavaju dugotrajni pad ekonomskog i društvenog statusa, dok su istovremeno svjedoci i sudionici brojnih neuspjelih reformskih pokušaja tokom prethodne dvije decenije. Privrednici također ukazuju na neadekvatnost znanja i vještina s kojima mladi ljudi izlaze iz obrazovnog sistema i ulaze u svijet rada.

Brzina i složenost tehnoloških, društvenih i ekonomskih promjena na globalnom nivou predstavljaju izazov za obrazovne sisteme. Razvoj informaciono-komunikacijskih tehnologija u različitim sferama mijenja živote svih nas i predstavlja imperativ za prilagođavanje obrazovnih sistema. Društva postaju sve heterogenija zbog unutrašnjih promjena i različitih migracionih procesa, što također uvjetuje promjene u obrazovanju. U poslovnom svijetu obrasci poslovanja postaju sve manje šablonizirani, a komunikacija i saradnja s pojedincima i organizacijama iz cijelog svijeta postaje nužnost.

Premda su izazovi koji se postavljaju pred obrazovanje sve više globalni, nisu sva društva kao ni svi obrazovni sistemi jednako uspješni u odgovorima na njih. U nekim društvima na promjene se ne gleda pozitivno, a u mnogima se promjenama pristupa nesistemski i stihijski, bez primjerene pripreme i mehanizama za njihovu provedbu i održivost. Društva koja su otvorena za promjene i koja sistemski odgovaraju na sve složenije zahtjeve vremena u kojem živimo i radimo, kontinuirano se prilagođavaju i inoviraju obrazovne sisteme. U tim je društvima vremenom došlo do značajnih promjena u strukturi, osnovnim postavkama i sadržaju formalnog obrazovanja. Obrazovanje i učenje se tako sve više posmatraju u *cjeloživotnoj perspektivi*, pri čemu, uz osnovno i srednje, sve veći značaj dobivaju rani i predškolski odgoj i obrazovanje, te zbog sve veće participacije, visokoškolsko obrazovanje. U razvijenim društvima sve više se priznaju i neformalno stečena znanja i vještine koje pojedinac stječe izvan formalnog obrazovnog okruženja. Većina razvijenih obrazovnih sistema pokušava se pomjeriti od usmjerenosti na sadržaje ka usmjerenosti na jasne iskaze o tome šta se od učenika očekuje u određenom trenutku njihovog obrazovnog puta (ishodi učenja). Također, pokušava

se pomjeriti od pukog prijenosa sadržaja ka razvoju kompetencija učenika – složenih i povezanih sklopova znanja, vještina i stavova koji, osim činjeničnog znanja, uključuju razvoj različitih oblika funkcionalnih pismenosti, kreativnosti i inovativnosti, kritičkog mišljenja, sposobnosti rješavanja problema i donošenja odluka, inicijativnosti i poduzetnosti, odgovornog odnosa prema sebi, drugima i zajednici. U tim sistemima posebno je naglašena potreba sve veće *individualizacije odgojno-obrazovnog iskustva pojedinca*, te se posebna briga posvećuje učenicima s teškoćama u učenju i nadarenim i talentiranim učenicima. Zbog toga, fokus se u sve većoj mjeri prebacuje s podučavanja na učenje, čime se trajno mijenja i uloga nastavnika koji sve više postaju moderatori odgojno-obrazovnog procesa. Ova za nastavnike sve složenija i važnija uloga podrazumijeva stvaranje poticajnog okruženja za učenje i što veću fleksibilnost i osjetljivost odgojno-obrazovnog procesa koji je prilagođen trenutnom nivou znanja i vještina, te sposobnostima svakog pojedinog učenika.

Analiza obrazovanja u razvijenim društvima (OECD i EU) ukazuje da uspješno prilagođavanje i efikasan odgovor na izazove sadašnjosti i budućnosti zahtijeva obrazovne sisteme koji *funkcioniraju kao povezane, funkcionalne i fleksibilne cjeline*. Te sisteme obično karakterizira posvećenost razvoju ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje i jasno određenje svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja. U tim sistemima nastavnicima je omogućen i određen nivo profesionalne **autonomije** kako bi se osigurala fleksibilnost s obzirom na potrebe učenika i na okruženje u kojem rade. U njima se jasno određuju očekivanja od učenika koja su povezana sa standardima usvojenosti znanja, vještina i stavova. Ona predstavljaju osnovu za objektivnu procjenu postignuća učenika *različitim oblicima vrednovanja*.

Ključna tačka u razvoju takvih sistema jeste postojanje kurikularnog pristupa koji se, u osnovi, odnosi na tri osnovna elementa odgojno-obrazovnog procesa:

- Šta se uči i podučava?
- Kako, gdje, s kim i čime se uči i podučava, te kako se organizira odgojno-obrazovni proces?
- Kako se razvoj učenika tokom njihovog obrazovnog puta prati, vrednuje i ocjenjuje?

Kurikularni pristup prevazilazi tradicionalnu nastavu koja je većinom usmjerena na sadržaje učenja i omogućuje sistem odgoja i obrazovanja u čijem je središtu učenik.

Kurikularni pristup uspješnih savremenih obrazovnih sistema odlikuju rješenja koja su:

- naučno utemeljena,
- usmjerena na učenika,
- primjerena razvojnoj dobi učenika,

- relevantna za sadašnji i budući život učenika,
- usmjerena na razvoj viših kognitivnih i biheviornalnih nivoa,
- otvorena promjenama i stalnom unapređivanju u skladu s razvojem društva, privrede, nauke i tehnologije, te odgoja i obrazovanja.

Obrazovni sistemi koji su zasnovani na ovakvim rješenjima imaju veće šanse da odgovore zahtjevima sadašnjosti i onima, još uvijek ne u potpunosti poznatima, iz budućnosti. Jednako je važno da takvo obrazovanje *učenicima* bude motivirajuće i da ih osposobi za savremeni život i rad i nastavak obrazovanja. *Nastavnicima* takva rješenja omogućuju jačanje njihove profesionalne uloge i poboljšanje društvenog statusa, kao i rad s motiviranim učenicima. *Roditeljima* takvi sistemi omogućuju veću uključenost u obrazovanje djece i život dječijih vrtića i škola, osiguravaju objektivnije ocjenjivanje i vrednovanje, smislenije i češće povratne informacije o postignućima i razvoju njihove djece. *Društvu* takvi sistemi osiguravaju osnovu za aktivno, odgovorno i konstruktivno djelovanje djece i mladih osoba u različitim zajednicama, a *privredi* bolju povezanost s obrazovnim sistemom i osnovu za konkurentnost u međunarodnom okruženju.¹⁰ Što je još važnije, takvo obrazovanje može, pored omogućavanja pronalaska odgovora na zahtjeve vremena, biti i pokretač stvarnih društvenih promjena.

Postavlja se pitanje može li se takvo obrazovanje uspostaviti u BiH. Isto tako, postavlja se pitanje postoji li osnova za izgradnju ili dogradnju obrazovanja koje može osigurati bolju perspektivu svim građanima, privredi, politici – društvu u cjelini.

To je pitanje koje leži u osnovi ove analize koja ima za cilj odgovoriti da li i u kojoj mjeri u obrazovnim sistemima u BiH postoje određeni elementi koji odlikuju razvijene obrazovne sisteme.

Analiza je provedena na dva nivoa, koji se odnose na:

- generalno određenje odgoja i obrazovanja kroz elemente koji se obično nalaze u strategijima, zakonima i pravilnicima;
- rješenja koja se odnose na učenje i podučavanje pojedinog nastavnog predmeta.

U Izvještaju su, za svaki od navedena dva nivoa, prvo predstavljene i kratko opisane elemente savremenog kurikuluma, a nakon toga slijede rezultati analize. Prije ovih dvaju analitičkih dijelova, predstavljen je metodološki okvir provedene analize.

¹⁰ Vidjeti: *Okvir nacionalnog kurikuluma – prijedlog*, Cjelovita kurikularna reforma - Rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje, 2016, Zagreb (<http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/02/ONK-18.2-POPODNE-2.pdf>)

02. Metodologija

Osnovu ovog izvještaja čini analiza kojom se željela utvrditi prisutnost obilježja savremenog kurikulumu u dokumentima kojima se određuju odgoj i obrazovanje u sljedećih devet od 12 ustavnih jedinica u BiH koje imaju direktne nadležnosti u oblasti obrazovanja¹¹:

- Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine (BD)
- Republika Srpska (RS)
- Posavski kanton (PK)
- Tuzlanski kanton (TK)
- Srednjobosanski kanton (SBK)
- Hercegovačko-neretvanski kanton (HNK)
- Zapadnohercegovački kanton (ZHK)
- Kanton Sarajevo (KS)
- Kanton 10 (K10)

S obzirom na to da su u pogledu Hercegovačko-neretvanskog kantona analizirana dva nastavna plana i programa (jedan za nastavu na bosanskom i jedan za nastavu na hrvatskom jeziku), u nastavku Izvještaja govori se o ukupno 10 jedinica analize u devet ustavnih jedinica (u daljnjem tekstu „analizirane jedinice“).

Kako bi se osigurala sveobuhvatnost nalaza, analiza obuhvata dokumente¹² dvaju nivoa specifičnosti:

- 1. dokumenti kojima se normativno određuju odgoj i obrazovanje u pojedinoj ustavnoj jedinici:** relevantni dijelovi strategija, zakonskih i podzakonskih akata, te drugih dokumenata iz oblasti osnovnog i srednjeg općeg obrazovanja u pojedinoj ustavnoj jedinici;
- 2. dokumenti kojima se određuje učenje i podučavanje pojedinog nastavnog predmeta** kroz godine u kojima se izučava u osnovnom i srednjem općem obrazovanju - programi za šest nastavnih predmeta iz šest odgojno-obrazovnih područja u tri tačke učenja i podučavanja.

Kvalitativni analitički postupci obuhvatali su kodiranje rješenja u postojećim dokumentima u odnosu na opise pojedinih elemenata savremenog kurikulumu. Neki od nalaza su u drugom analitičkom koraku kvantificirani i izraženi kao broj ili postotak u odnosu na ukupan broj dokumenata uključenih u analizu.

¹¹ U skladu sa *Zakonom o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave* („Službene novine FBiH“, broj 58/2, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06 i 61/06), FBiH ima koordinirajuće nadležnosti u oblasti obrazovanja.

¹² Analizom su obuhvaćeni dokumenti važeći zaključno s avgustom 2019. godine.

Uzorkovanje na nivou ustavnih jedinica

Analitički postupci uključivali su dokumente različite specifičnosti u devet od 12 ustavnih jedinica. Zbog svog obima, ova se analiza može smatrati u potpunosti reprezentativnom za cijelu BiH. Analiza obuhvata:

- RS, gdje se u školama nastava izvodi po NPP-u na srpskom jeziku;
- BD, gdje se u školama nastava izvodi na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku po jedinstvenom NPP-u;
- kantone: PK, SBK, HNK, ZHK i K10, gdje se u školama nastava izvodi po NPP-u na hrvatskom jeziku, pri čemu su svi analizirani NPP-i na hrvatskom jeziku uglavnom jednaki, ali su im zakonski okviri različiti;
- kantone: TK, KS i HNK, gdje se u školama nastava izvodi po NPP-u na bosanskom jeziku, pri čemu rezultati analize u ovim kantonima mogu biti reprezentativni i za preostala tri kantona u kojima se nastava izvodi po NPP-u na bosanskom jeziku, a koji nisu obuhvaćeni ovom analizom;
- HNK je obuhvaćen analizom i zbog toga što se u njemu nastava izvodi po NPP-u na bosanskom i NPP-u na hrvatskom jeziku. Zbog toga se HNK broji kao dvije analizirane jedinice, što u Izvještaju dovodi do ukupnog broja od deset analiziranih jedinica.

Uzorkovanje na nivou dokumenata kojima se određuju odgoj i obrazovanje u pojedinoj ustavnoj jedinici

Analiza je obuhvatila važeće zakonske i podzakonske akte kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje, kao i dijelove pedagoških standarda i pravilnika kojim se određuju specifični dijelovi sistema odgoja i obrazovanja u pojedinoj ustavnoj jedinici. U onim ustavnim jedinicama u kojima postoje, analizirani su i strateški dokumenti kojima se određuje ovaj društveni sistem. Jedan broj ustavnih jedinica se u određivanju osnovnog i srednjeg općeg obrazovanja koristi i dokumentima izrađenim na nivou FBiH, poput: *Koncepcije devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja – radni tekst* (Koncepcija FBiH)¹³, *Okvirnog nastavnog plana i programa za devetogodišnju osnovnu školu u FBiH* (Okvirni NPP FBiH)¹⁴ i *Nastavnog plana i programa Opća gimnazija* (NPP za gimnaziju FBiH)¹⁵, te se stoga u određenim dijelovima u Izvještaju spominju i ovi dokumenti.

13 *Koncepcija devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja - radni tekst*, Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obvezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u FBiH, 2004.

14 *Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u FBiH*, Stručna komisija za izradu okvirnog nastavnog plana i programa, standarda i normativa za devetogodišnju osnovnu školu s podkomisijama, 2005, 2006, 2007. i 2009.

15 *Nastavni plan i program Opća gimnazija*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 1999.

Analiza predmetnih programa uzorkovana je na način da bude reprezentativna za različita područja učenja, podučavanja i razvoja učenika. Analizom je obuhvaćen po jedan nastavni predmet iz jezičko-komunikacijskog, matematičkog, područja prirodnih nauka, društveno-humanističkog, umjetničkog, te tjelesno-zdravstvenog područja (vidjeti Tabelu 1).

Predmeti uključeni u analizu odabrani su jer se i uče i podučavaju u različitim godinama osnovnog i srednjeg općeg obrazovanja. Naime, za svaki odabrani nastavni predmet analizirani su predmetni programi u tri tačke koje adekvatno predstavljaju specifične cjeline i nivoe sistema odgoja i obrazovanja (vidjeti Tabelu 2):

- 3. razred osnovnog obrazovanja - tačka koja predstavlja razrednu nastavu koju karakterizira pristup koji je više prilagođen učeniku i okruženje u kojem većinu predmeta podučava jedan nastavnik;
- 8. razred osnovnog obrazovanja - tačka u kojoj se najbolje ocrtava predmetna nastava i u kojoj se učenik približava prelasku u srednje obrazovanje;
- 1 ili 2. razred srednjeg općeg obrazovanja - tačka u kojoj je na srednjoškolskom nivou obrazovanja moguće napraviti komparativni presjek s obzirom na različite predmete i vremenske tačke u kojima se oni podučavaju.

Analizom je obuhvaćeno ukupno 160 predmetnih programa, međutim, u Izvještaju je uključeno njih 96 (u daljnjem tekstu: „analizirani predmetni programi“). Naime, predmetni programi na hrvatskom jeziku, koji su u upotrebi u PK, SBK, HNK, ZHK i K10 posmatrani su kao jedan, jer je početnom analizom utvrđeno da se međusobno ne razlikuju.

Analitička komparativna matrica omogućila je sljedeće usporedbe:

- jedan predmet kroz različite godine podučavanja – vertikalna povezanost i
- različiti predmeti u istoj godini podučavanja – horizontalna povezanost.

Tabela 1. Uzorak nastavnih predmeta po odgojno-obrazovnim područjima

PODRUČJE	NASTAVNI PREDMET
Jezičko-komunikacijsko područje	Jezik i književnost - predmeti na kojima se uče i podučavaju jezici konstitutivnih naroda u BiH BD: Bosanski jezik i književnost; Hrvatski jezik i književnost; Srpski jezik i književnost RS: Srpski jezik; Srpski jezik i književnost PK, SBK, ZHK i K10: Hrvatski jezik; Hrvatski jezik i književnost TK: Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost HNK: Hrvatski jezik; Hrvatski jezik i književnost; Bosanski/hrvatski/srpski jezik i književnost; Bosanski jezik i književnost KS: Bosanski jezik i književnost, Hrvatski jezik i književnost, Srpski jezik i književnost
Matematičko područje	Matematika - predmeti na kojima se izučava matematika BD, RS, PK, TK, SBK, HNK, ZHK, KS i K10: Matematika
Područje prirodnih nauka	Biologija - predmeti na kojima se izučava biologija BD, RS, PK, TK, SBK, HNK, ZHK, KS i K10: Biologija
Društveno-humanističko područje	Historija - predmeti na kojima se izučava historija BD: Istorija; Povijest; Historija RS: Istorija PK, SBK, ZHK i K10: Povijest TK: Historija/Povijest HNK: Historija; Povijest KS: Historija/Povijest
Umjetničko područje	Likovna kultura - predmeti na kojima se izučava likovna kultura BD, RS, PK, TK, SBK, HNK, ZHK, KS i K10: Likovna kultura
Tjelesno i zdravstveno područje	Tjelesna kultura - predmeti na kojima se izučava tjelesna i zdravstvena kultura BD: Tjelesni i zdravstveni odgoj; Tjelesna i zdravstvena kultura; Fizičko vaspitanje RS: Fizičko vaspitanje TK: Tjelesna i zdravstvena kultura HNK: Tjelesni i zdravstveni odgoj; Tjelesna i zdravstvena kultura KS: Tjelesni i zdravstveni odgoj; Sport/Šport PK, SBK, ZHK i K10: Tjelesna i zdravstvena kultura

Tabela 2. Uzorak predmetnih programa po razredima

PODRUČJE	NASTAVNI PREDMET	ANALIZIRANA JEDINICA										RAZRED	
		BD	RS	PK	TK	SBK (hr)	HNK (bs)	HNK (hr)	ZHK	KS	K10		
Jezičko-komunikacijsko područje	Jezik i književnost	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	2. SŠ
Matematičko područje	Matematika	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1. ili 2. SŠ
Područje prirodnih nauka	Biologija	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	2. SŠ
Društveno-humanističko područje	Historija	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	2. SŠ
Umjetničko područje	Likovna kultura	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1. ili 2. SŠ
Tjelesno i zdravstveno područje	Tjelesna kultura	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8. OŠ
		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1. ili 2. SŠ

Gledano po svim parametrima, uzorak je reprezentativan, kako na nivou dokumenata kojima se uređuju odgoj i obrazovanje, tako i na nivou dokumenata kojima se određuju učenje i podučavanje nastavnog predmeta. Rezultati dobiveni analitičkim postupcima mogu se generalizirati i na osnovu njih zaključivati o prisutnosti obilježja savremenog kurikuluma u cijeloj BiH. Zbog toga Izvještaj predstavlja dobru osnovu za izradu temeljnih postavki za razvoj predmetnih kurikuluma u BiH.

KOLIKO SMO U BOSNI I HERCEGOVINI UDALJENI OD SAVREMENOG SISTEMA ODGOJA I OBRAZOVANJA

Analiza dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini

Analiza obrazovnih sistema razvijenih zemalja ukazuje na prisutnost određenih elemenata koji omogućuju efikasnost odgovora na zahtjeve sadašnjosti i budućnosti, te osiguravaju preduvjete za povezanost i fleksibilnost sistema i uvođenje i trajno funkcioniranje kurikularnog pristupa. Ovi se elementi ponekad nalaze u posebno izdvojenim normativnim rješenjima koja cjelovito određuju obrazovne sisteme, a u nekim slučajevima u zakonima i/ili pravilnicima.

Vizija odgoja i obrazovanja

Obilježje većine savremenih obrazovnih sistema jeste jasno formulirana vizija odgoja i obrazovanja kao najopćenitije određenog cilja odgojno-obrazovnog procesa u određenom društvu. Vizija je u sve većem broju slučajeva iskazana kao opis mlade osobe nakon završetka srednjeg obrazovanja. Vizija odgoja i obrazovanja odražava se u svim dijelovima sistema i u svim procesima koji se u njima odvijaju.

Svrha i ciljevi odgoja i obrazovanja

Iz vizije se izvode svrha i ciljevi odgoja i obrazovanja koji se mogu razlikovati s obzirom na pojedine nivoe (rani i predškolski odgoj i obrazovanje, osnovni odgoj i obrazovanje, srednji odgoj i obrazovanje) i vrste obrazovanja (gimnazijsko i stručno obrazovanje). Posebna pažnja posvećuje se usklađenosti vizije, svrhe i ciljeva.

Vrijednosti odgoja i obrazovanja

Ovi sistemi sadrže i jasno određenje vrijednosnog okvira odgoja i obrazovanja, od kojih su neke vrijednosti civilizacijske i društvene, a neke su specifične upravo za odgojno-obrazovni proces. Vrijednosti služe kao kohezivni element kojim se povezuju različiti odgojno-obrazovni nivoi, a ogledaju se kroz sadržaje i procese učenja i podučavanja, organizaciju odgojno-obrazovnog procesa, te praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje postignuća i razvoja učenika.

Ključne kompetencije

Ključni element savremenih obrazovnih sistema jest jasno određenje ka razvoju kompetencija koje nadilaze okvir pojedinog predmeta. Ove kompetencije se nazivaju ključnim, generičkim, transverzalnim ili, u nekim slučajevima, kompetencijama za 21. stoljeće. U većini sistema kompetencije se određuju kao složeni sklopovi znanja, vještina i stavova koje je potrebno razvijati na svim odgojno-obrazovnim nivoima i u svim nastavnim predmetima kroz različite aktivnosti u odgojno-obrazovnom procesu. Primjeri takvih kompetencija su: učiti kako učiti, komunikacija, rješavanje problema, digitalna pismenost, kreativnost i inovativnost, kritičko mišljenje, socio-emocionalne kompetencije.

Područna struktura kurikuluma

Savremeni obrazovni sistemi se također, u sve većoj mjeri, odmiču od kruto postavljene predmetne strukture. Taj se pomak najčešće očituje kroz područnu organizaciju kurikuluma i kroz uvođenje međupredmetnih tema u odgojno-obrazovni proces. Područna struktura kurikuluma služi objedinjavanju ciljeva i očekivanja tematsko bliskih predmeta u područja (npr. jezičko-komunikacijsko područje, područje prirodnih nauka). Takvo objedinjavanje omogućuje formuliranje i ostvarivanje šire postavljenih ciljeva i efikasnije povezivanje pojedinih nastavnih predmeta.

Međupredmetne teme

Vrlo važan element ovih sistema su i međupredmetne teme koje se odnose na one važne sadržaje i kompetencije koje nadilaze predmetnu strukturu. Međupredmetnim temama osigurava se sveobuhvatnost iskustva učenika u odgojno-obrazovnom procesu i povećava relevantnost odgoja i obrazovanja za svakodnevni život. Primjeri međupredmetnih tema su: lični i socijalni razvoj, poduzetnost, održivi razvoj.

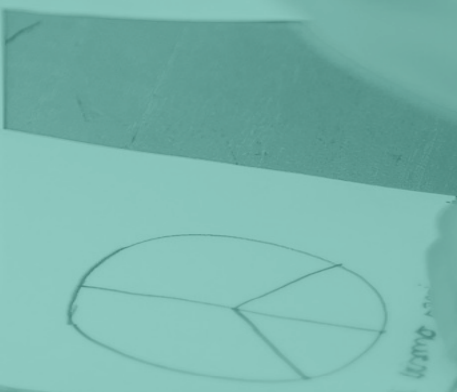
Inkluzivnost

Većina razvijenih sistema jasno se odredila prema pitanju inkluzivnosti i usmjerenosti na učenika. To podrazumijeva nastojanje sistema da izađe u susret različitim potrebama svakog učenika i njegovim karakteristikama, kao i da organizira rješenja u odgojno-obrazovnom procesu za učenike sa smetnjama i teškoćama u razvoju i učenju, nadarene i talentirane učenike.

Vrednovanje

Jedan od ključnih elemenata razvijenih obrazovnih sistema jeste sveobuhvatan način vrednovanja odgojno-obrazovnih procesa i postignuća učenika. U ovakvom shvatanju vrednovanja naglasak nije isključivo na rezultatu (sumativna evaluacija koliko je naučeno), već se značajno mjesto daje vrednovanju za učenje i vrednovanju koje samo po sebi predstavlja učenje. Pomak ka vrednovanju za učenje i vrednovanju kao učenju obilježen je detaljnijim praćenjem procesa učenja i otkrivanjem slabijih mjesta, te davanjem primjerene povratne informacije koja učeniku govori ne samo koliko je naučio već i kako je naučio, odnosno šta su dobre, a šta manje dobre strane i kako ih poboljšati. Kroz praćenje i procjenjivanje procesa učenja, vrednovanjem se pruža prilika učenicima da saznaju kako napreduju, ali i da nauče kako efikasnije učiti i razvijati svoja metakognitivna znanja i sposobnosti koje su neophodne za nezavisno samostalno učenje.

U nastavku slijede nalazi analize dokumenata kojima se normativno određuju odgoj i obrazovanje u pojedinoj ustavnoj jedinici u BiH (relevantni dijelovi strategija, zakonskih i podzakonskih akata i drugih dokumenata), a koja je provedena kako bi se utvrdila prisutnost navedenih elemenata kurikuluma iz savremenih obrazovnih sistema.

VIZIJA ODGOJA I OBRAZOVANJA

Vizijom odgoja i obrazovanja se jednostavno i jezgrovito ukazuje na ono što pojedino društvo želi ostvariti odgojno-obrazovnim procesom. Najčešće se određuje u terminima optimalnog željenog stanja kroz poželjna znanja, vještine, vrijednosti i stavove mladih osoba na završetku njihovog obrazovanja. U određivanju vizije polazi se istovremeno od potreba djeteta i mlade osobe za život i rad u budućnosti i od širih društvenih i privrednih potreba.

Vizija služi kao ideja vodilja i temelj razvoja koherentnog sistema odgoja i obrazovanja. Ona ujedno predstavlja ključan kohezivni element u razvoju kurikularnih dokumenata na različitim nivoima sistema. Svi elementi kurikuluma moraju biti usklađeni da omogućavaju ostvarenje vizije.

Vizija odgoja i obrazovanja određena je samo u jednoj od analiziranih jedinica

- Vizija je određena samo u jednoj od deset analiziranih jedinica.
- Iako vizija nije određena, u većini analiziranih jedinica mogu se prepoznati njeni pojedini elementi.

Analiza stanja

- Vizija nije određena u analiziranim jedinicama. Izuzetak je RS gdje su u strategiji određene vizija cjelokupnog odgoja i obrazovanja i vizija za osnovno i srednje obrazovanje, npr:

„Основно васпитање и образовање као дио јединственог система образовања Републике засновано на квалитету и отворености у којем ће сваки ученик овладати квалитетним знањима и вјештинама које се могу међусобно повезивати и примјењивати у даљем школовању и у свакодневном животу задовољавајући своје развојне потребе и потребе друштва, а поштујући једнако право приступа и једнаке могућности сваког појединца без дискриминације по било ком основу.“^{16 17}

- U većini ostalih analiziranih jedinica mogu se prepoznati pojedini elementi vizije, npr:

„Spomenute promjene su neminovne, jer se svijet u kojem će živjeti naša djeca mijenjati četiri puta brže od naših škola. Promjene u sustavu odgoja i obrazovanja prilika su da se otklone uočene slabosti

postojeće osnovne škole i stvori temelj za njenu modernizaciju i poboljšanje kvalitete, te veća demokratizacija i humanizacija našeg obrazovnog sustava općenito.“¹⁸

„Modernizacija se temelji na holističkoj paradigmi cjelovita odgoja i obrazovanja učenika, cjeloživotnoga učenja u „društvu koje uči“, čime se obuhvaćaju, usavršavaju i usklađuju različite razine, oblici i procesi učenja u svim životnim razdobljima, od predškolskog odgoja do visokoškolskog obrazovanja i daljnjeg usavršavanja. U tom vidu treba promatrati i razne konvencije i dokumente Ujedinjenih naroda i Europske unije i njihovih relevantnih tijela (UNESCO, Vijeće Europe, OESS/OSCE) o odgoju i obrazovanju. Premda ti dokumenti nemaju obvezujuću notu za zemlje članice, ipak predstavljaju temeljni okvir unutar kojega pojedine zemlje kreiraju vlastitu odgojno-obrazovnu politiku i daju interpretacijski ključ za njezino razumijevanje.“^{19 20}

16 *Strategija razvoja obrazovanja Републике Српске за период 2016-2021. године* (Одлука о усвајању Стратегије, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 32/16), стр. 41.

17 *Напомена: Сви цитати преузети су у изворном облику. У Извјештају су наведени извори само за цитираних примјера добре праксе.*

18 *Концепција деветогодишњег основног одгоја и образовања - радни текст*, Управно тијело за припрему приједлога стратегије преласка на обавезно деветогодишње основно образовање у БиХ, 2004, стр. 2.

19 *Наставни план и програм на хрватском језику за гимназије у Босни и Херцеговини за Жупанију Западнохерцеговачку*, Министарство образовања, зnanости, културе и спорта Западнохерцеговачког кантона, 2013, стр. 2.

20 *Напомена: Гдје год је у Извјештају за примјер узет наставни план и програм за основну школу или гимназију за Западнохерцеговачки кантон, исто се односи и на све остале наставне планове и програме на хрватском језику за основну школу или гимназију у БиХ (ПК, HNK, SBK i K10).*

SVRHA I CILJ ODGOJA I OBRAZOVANJA

Svrhom se utvrđuju uloga i značaj odgoja i obrazovanja i pojedinačnih odgojno-obrazovnih nivoa i vrsta obrazovanja.

Svrha je polazište za formuliranje općih ciljeva odgoja i obrazovanja koji se odnose na znanja, vještine, vrijednosti i stavove koje učenik treba imati na kraju određenog odgojno-obrazovnog nivoa.

Za svrhu i ciljeve odgoja i obrazovanja važno je da su jasno i nedvosmisleno određeni, a da zadržavaju nivo općenitosti koji omogućuje daljnje izvođenje ostalih ciljeva i ishoda.

Izrazito je važna usklađenost vizije i svrhe odgoja i obrazovanja, te svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja.

Svrha i ciljevi odgoja i obrazovanja određeni su u većini analiziranih jedinica, ali uglavnom nisu adekvatno formulirani

- Svrha odgoja i obrazovanja određena je u osam od 10 analiziranih jedinica, tako što je preuzeta iz Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.
- Ciljevi odgoja i obrazovanja definirani su u svim analiziranim jedinicama, ali uglavnom nisu adekvatno formulirani. Ciljevi nisu dovoljno jasni i ostvarivi, a u nekim slučajevima su previše specifični.
- Tamo gdje je svrha i određena, svrha i ciljevi odgoja i obrazovanja uglavnom nisu usklađeni.

Analiza stanja

- **Svrha odgoja i obrazovanja** određena je u osam od 10 analiziranih jedinica. U ovih osam analiziranih jedinica svrha je preuzeta iz Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH:

„Svrha obrazovanja je da, kroz optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava, te doprinese njegovom ekonomskom razvoju koji će osigurati najbolji životni standard za sve građane.“²¹

- **Ciljevi odgoja i obrazovanja** definirani su u svim analiziranim jedinicama, međutim, većina ih nije adekvatno formulirana.

Primjer dobro formuliranog cilja:

„Циљ основног васпитања и образовања у Републици је да подстиче cjеловит и хармоничан интелектуални, морални, физички, емоционални и социјални

развој самосвјесног и независног, иницијативног и одговорног ученика спремног да учи, да брани и са другима усаглашава своје ставове, способног за наставак школовања, који зна да проналази и примјењује знања, да креативно мисли и ствара.“²²

- U pojedinim analiziranim jedinicama formulirano je više od deset ciljeva odgoja i obrazovanja. Neki od tih ciljeva nisu dovoljno jasni, nisu realistični, ili su formulisani kao ishodi ili aktivnosti, npr:

„(...) l) omogućiti učenicima da upoznaju sebe i da samostalno, promišljeno i odgovorno donose odluke koje se tiču njihovog razvoja i budućeg života; m) poticati razvoj učenika u cjelini, uzimajući u obzir sve njegove potrebe i posmatrajući ga kao jedinstveno i kompleksno biće; n) voditi brigu o mentalnom zdravlju učenika; o) osigurati sigurne uvjete za rad u odgojno-obrazovnim ustanovama (...)“.

21 Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 18/03, čl. 2.

22 Закон о основном васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 44/17 и 31/18, чл. 5.

- Ciljevi odgoja i obrazovanja uglavnom nisu usklađeni sa svrhom odgoja i obrazovanja, tamo gdje je svrha i definirana.

Primjer usklađenosti svrhe i ciljeva može se prepoznati u Konceptiji FBiH:

Svrha:

„Svrha odgoja i obrazovanja u suvremenom društvu je poticanje i ostvarivanje povoljnih prilika za razvoj ljudskog bića tijekom čitavog života, a čiji je smisao cjelovito osobno sudjelovanje u intelektualnom, osjećajnom, tjelesnom, moralnom i duhovnom djelovanju koje upućuje pojedinca na ostvarivanje visoke kvalitete života. **Krajnja svrha obrazovanja je unapređenje kvalitete života.**“²³

Cilj:

„Obrazovanje za život: stjecanje znanja, razvoj sposobnosti i vještina, formiranje pozitivnih stavova i navika, usvajanje vrijednosti, razvoj punih potencijala svakog djeteta.“²⁴

23 *Konceptija devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja - radni tekst*, Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obvezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u FBiH, 2004, str. 4 [podebljanje teksta kao u izvoru].

24 *Ibid.* [podebljanje teksta kao u izvoru].

VRIJEDNOSTI ODGOJA I OBRAZOVANJA

Vrijednosti predstavljaju općeprihvaćene principe ponašanja u određenom društvu na osnovu kojih se definiraju norme i očekivanja tog društva. Opće kulturne i civilizacijske vrijednosti (npr. poštovanje ljudskih prava, jednakost, sloboda, mir) većinom dijele sva razvijena društva. Pored njih, društva mogu definirati i set svojih vrijednosti, tj. ono što se smatra važnim, vrijednim i potrebnim da se promovira u datom društvenom kontekstu (npr. solidarnost, poštovanje kulturnih, vjerskih, jezičkih i drugih različitosti, „sloboda, jednakost i bratstvo”).

Vrijednosti odgoja i obrazovanja izvode se iz kulturnih, civilizacijskih i društvenih vrijednosti i služe kao kohezivni element cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja.

Vrijednosti odgoja i obrazovanja nisu jasno definirane i opisane u većini analiziranih jedinica

- Vrijednosti odgoja i obrazovanja navedene su u dvjema od 10 analiziranih jedinica, ali ni tu nisu definirane ni opisane.
- Određene naznake vrijednosti mogu se prepoznati u vrlo općenitim formulacijama u pojedinim dokumentima analiziranih jedinica.

Analiza stanja

- Vrijednosti odgoja i obrazovanja jasno su navedene u dvjema od 10 analiziranih jedinica, međutim, nisu definirane ni opisane u kontekstu datog sistema odgoja i obrazovanja. Primjeri tako navedenih vrijednosti mogu se naći u RS-u i BD-u za oba odgojno-obrazovna nivoa, npr:

„Задаци основног васпитања и образовања су:
 (...) 4) развијање и његовање основних моралних вриједности, ставова и односа, вриједности правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности (...)
 12) подстицање и развијање културне, вјерске, језичке и полне равноправности и толеранције, те емпатије према слабим, старим и немоћним лицима.“²⁵
- U ostalih osam analiziranih jedinica vrijednosti odgoja i obrazovanja nisu navedene, ali se neki njihovi elementi mogu prepoznati u vrlo općenitim formulacijama, poput: „univerzalne vrijednosti demokratskog društva“, „vrijednosti gimnazijskog školovanja kod nas i u svijetu“ ili „vrijednosti pojedinca“.
- Neke od vrijednosti moguće je prepoznati i u pojedinim formulacijama ciljeva, npr:

„(...) l) omogućiti učenicima da upoznaju sebe i da samostalno, promišljeno i odgovorno donose odluke koje se tiču njihovog razvoja i budućeg života; m) poticati razvoj učenika u cjelini, uzimajući u obzir sve njegove potrebe i posmatrajući ga kao jedinstveno i kompleksno biće; n) voditi brigu o mentalnom zdravlju učenika; o) osigurati sigurne uvjete za rad u odgojno-obrazovnim ustanovama (...)“.

25 Закон о основном васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 44/17 и 31/18, чл. 6.

KLJUČNE KOMPETENCIJE

Gotovo svi razvijeni obrazovni sistemi pomiču se od usvajanja sadržaja ka razvoju kompetencija kod djece i mladih a kako bi pripremili mlade ljude na ubrzane promjene i sve složenije zahtjeve života i rada u savremenom društvu.

Kompetencije su složeni sklopovi međusobno povezanih znanja, vještina, stavova i vrijednosti. Potrebne su za efikasno rješavanje izazova u svakodnevnom životu, bilo u školi, na poslu ili u ličnoj sferi.

Neke od kompetencija uže su vezane za određena područja i predmete, no unutar savremenih obrazovnih sistema sve veći značaj posvećuje se kompetencijama koje je potrebno razvijati na svim nivoima i u svim vrstama odgoja i obrazovanja, u svim područjima kurikuluma, kroz sve nastavne predmete, međupredmetne teme, kao i kroz vannastavne i vanškolske aktivnosti. Takve se kompetencije obično nazivaju ključne, temeljne, generičke, cjeloživotne ili kompetencije za 21. stoljeće.

Ključne kompetencije su navedene u većini analiziranih jedinica, ali samo deklarativno

- Deset ključnih kompetencija je određeno u ZJ.
- Ključne kompetencije su na nivou osnovnog odgoja i obrazovanja navedene u pet analiziranih jedinica, a na nivou srednjeg u njih osam.
- Međutim, ondje gdje su navedene, ključne kompetencije najčešće nisu definirane ni usklađene s vizijom, svrhom i ciljevima.

Analiza stanja

- U ZJ određeno je deset ključnih kompetencija za BiH:
  1. jezičko-komunikacijska kompetencija na maternjem jeziku;
  2. jezičko-komunikacijska kompetencija na stranom jeziku;
  3. matematička pismenost i kompetencija u nauci i tehnologiji;
  4. informatička pismenost;
  5. učiti kako se uči;
  6. socijalna i građanska kompetencija;
  7. samoinicijativa i poduzetnička kompetencija;
  8. kulturna svijest i kulturno izražavanje;
  9. kreativno-produktivna kompetencija;
  10. tjelesno-zdravstvena kompetencija.²⁶
- Ovih deset ključnih kompetencija navedene su u analiziranim dokumentima u RS-u i KS-u, ali bez pozivanja na ZJ i dodatnog objašnjenja tih kompetencija.
- Kompetencije na nivou osnovnog obrazovanja navode se u polovini analiziranih jedinica, a na nivou srednjeg obrazovanja u većini analiziranih jedinica. Međutim, ovo navođenje je samo deklarativno, bez objašnjavanja pojedinih kompetencija i njihovog mjesta u sistemu odgoja i obrazovanja.
- Kompetencije koje su navedene ne čine koherentnu cjelinu s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja.
- U pogledu analiziranih NPP-ova, kompetencije se navode i definiraju u NPP-ima na hrvatskom jeziku, uz jasno referiranje na Evropski referentni okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje²⁷, međutim, ni u ovim NPP-ima ne postoji jasna veza između kompetencija i vizije, svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja.

„Temeljne obrazovne kompetencije u društvu koje se mijenja

Da bi suvremeno obrazovanje uspješno odgovorilo potrebama pojedinca i izazovima razvoja društva na svim razinama, Europska je unija donijela osam temeljnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje. Ona izdvaja sljedeće kompetencije: a) **komunikacija na materinskomu jeziku** (...). Pritom je također od ključne važnosti osposobljavanje učenika za razumijevanje kulturne i jezične raznolikosti Europe i svijeta.“²⁸

26 *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2018, str. 392.

27 *Recommendation of the European Parliament and the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)*, Službeni glasnik Evropske unije, br. L 394/10 od 30. decembra. 2006. godine (<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>).

28 *Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku*, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2013, str. 2-3 [podebljanje teksta kao u izvoru].

PODRUČNA STRUKTURA KURIKULUMA

Savremene obrazovne sisteme, u većini slučajeva, karakterizira područna struktura kurikuluma (npr. jezičko-komunikacijsko, matematičko, društveno-humanističko područje kurikuluma). Obično su za svako odgojno-obrazovno područje određeni svrha, ciljevi, oblasna struktura i očekivani ishodi učenja i podučavanja. U područjima kurikuluma iskazuju se očekivanja od učenika na širem nivou od predmetnog za grupu srodnih predmeta.

Područna organizacija kurikuluma predstavlja temelj za izradu predmetnih programa (predmetnih kurikuluma) i određenje međupredmetnih tema s kojima se učenici susreću tokom obrazovnog puta.

Područna struktura kurikuluma nije zastupljena u analiziranim jedinicama

- U ZJ su određena odgojno-obrazovna područja.
- U Okvirnom NPP-u FBiH su određene obrazovne oblasti i programi.
- Samo se jedan od analiziranih dokumenata temelji na obrazovno-odgojnim područjima.

Analiza stanja

- UZJ određeno je osam odgojno-obrazovnih područja: jezičko-komunikacijsko, matematičko, prirodne nauke, društveno-humanističko, tehnika i informacione tehnologije, umjetničko, tjelesno i zdravstveno područje, te krozkurikularno i međupredmetno područje.²⁹
- U Okvirnom NPP-u FBiH određeno je sljedećih sedam obrazovnih oblasti i programa: jezici, društvene nauke, prirodne nauke i matematika, tehnika i informacione tehnologije, umjetnosti, tjelesni i zdravstveni odgoj, te izborni predmet (vjeronauka ili vjeronauk).
- Od analiziranih dokumenata, samo se **Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH (2013)** temelji na odgojno-obrazovnim područjima, koja su jednaka s područjima definiranim u ZJ, osim što nedostaju krozkurikularno i međupredmetno područje.
- Od svih analiziranih predmetnih programa, samo se u jednom predmetnom programu jasno poziva na koncept područja kurikuluma, ali ga se preuzima samo djelomično:

„Polazna osnova pri izradi Nastavnog programa bio je postojeći Nastavni plan i program i Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za matematičko područje definirana na ishodima učenja. (...) Nastavna tema „Razlomci u decimalnom obliku“ postojećeg NPP-a, izmještena je kao sadržaj za izučavanje iz VII u VI razred zbog unutrašnje i međupredmetne korelacije sa gradivom šestog razreda i usklađenosti s ishodima učenja i pokazateljima definiranim u skladu s razvojnim uzrastom djeteta u Zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa.“³⁰

29 *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2018, str. 7.

30 *Nastavni plan i program za osnovnu školu, Matematika, 8. razred osnovne škole*, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2018.

MEĐUPREDMETNE TEME

U savremenim obrazovnim sistemima međupredmetne teme omogućuju ostvarivanje ciljeva, ishoda i sadržaja koji su po svojoj prirodi interdisciplinarni i nadilaze elemente određene kurikulumima pojedinih odgojno-obrazovnih područja ili nastavnih predmeta.

Međupredmetne teme su bitne za povezivanje znanja iz različitih oblasti, razvoj ključnih kompetencija i njihovo prakticiranje u različitim kontekstima. Njima se prevazilaze ograničenja predmetno-razredno-časovne strukture. Međupredmetne teme koje se najčešće mogu naći u savremenim kurikulumima su: lični i socijalni razvoj, poduzetništvo, učenje kako učiti, korištenje informaciono-komunikacijske tehnologije.

Međupredmetne teme ostvaruju se kroz pojedinačne nastavne predmete, kroz povezivanje različitih nastavnih predmeta i kroz specifično određene odgojno-obrazovne aktivnosti. Uključivanje međupredmetnih tema u sistem odgoja i obrazovanja doprinosi integrativnom pristupu u obrazovanju (ostvarivanju i vizije i svrhe i ostalih elemenata) i većoj smislenoj povezanosti odgojno-obrazovnog procesa.

Međupredmetne teme nisu zastupljene u analiziranim jedinicama

- Međupredmetne teme se ne navode ni u jednoj od analiziranih jedinica.
- U ZJ definirane su tri međupredmetne teme.

Analiza stanja

- Međupredmetne teme se ne navode ni u jednoj od analiziranih jedinica.
- U ZJ definirane su tri međupredmetne teme: antikorupcija, poduzetništvo i karijerna orijentacija.³¹

31 *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2018, str. 308.

INKLUZIVNOST ODGOJNO- OBRAZOVNOG PROCESA

U savremenim obrazovnim sistemima pravo na kvalitetno inkluzivno obrazovanje, koje se naglašava kao temeljno ljudsko pravo svih učenika, fokusirano je na: puno i efikasno učešće, pristupačnost, pohađanje nastave i postignuća svih učenika a posebno onih koji su iz različitih razloga isključeni ili su u opasnosti da budu marginalizirani.³²

Obrazovanje, koje je inkluzivno, usmjereno je ka promoviranju uzajamnog poštovanja i vrijednosti svih osoba, te podrazumijeva izgradnju obrazovnih okruženja u kojima pristup učenju, kultura odgojno-obrazovne ustanove i kurikulum odražavaju vrijednost različitosti. Posebna pažnja unutar cjelovitog sistema odgoja i obrazovanja se posvećuje učenicima sa smetnjama i teškoćama u učenju i razvoju, te talentiranim i nadarenim učenicima.

Inkluzivni pristup u kurikulumu podrazumijeva fleksibilnost u pogledu učenja, podučavanja i vrednovanja, s ciljem prilagođavanja različitim potrebama i mogućnostima učenika. To podrazumijeva fleksibilnost u pogledu vremena koje učenici imaju za određene predmete, davanje nastavnicima veće slobode u odabiru metoda rada, kao i planiranje više vremena za rad u učionici.

32 Vidjeti više u: *Policy Guidelines on Inclusion in Education*, UNESCO, 2009, str. 19 (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>).

Inkluzivnost obrazovanja u širem smislu nije definirana ni u jednoj analiziranoj jedinici, dok je inkluzija u odgojno-obrazovnom procesu zakonski regulirana u svim

- Inkluzivnost obrazovanja u širem smislu nije definirana u analiziranim jedinicama, osim u pogledu inkluzije, tj. rada s učenicima s teškoćama u razvoju i učenju i s nadarenim i talentiranim učenicima, koja je regulirana u svim analiziranim jedinicama.
- Čak ni u tim slučajevima, ni u jednoj analiziranoj jedinici nisu definirani svi elementi inkluzije u obrazovanju: prepoznavanje posebnih obrazovnih potreba, okvir planiranja i podrške u radu i propisi za praćenje napretka učenika i vrednovanje.
- Preporuke za nastavnike za rad s učenicima s teškoćama u razvoju i učenju postoje u manjem broju analiziranih predmetnih programa, dok preporuke za rad s nadarenim učenicima ne postoje ni u jednom.

Analiza stanja

- **Inkluzivno obrazovanje, kao temeljno ljudsko pravo svih učenika,** koje se fokusira na puno i efikasno učešće, pristupačnost, pohađanje nastave i postignuće svih učenika, nije definirano u analiziranim jedinicama. Ono je određeno samo djelomično - jedino u smislu inkluzije u obrazovanju, tj. rada s učenicima s teškoćama u razvoju i učenju i nadarenim i talentiranim učenicima, koja je zakonski regulirana u svim analiziranim jedinicama.
- Inkluzivno obrazovanje je najšire određeno u RS-u, dok je detaljnije razrađen samo

rad s nadarenim i talentiranim učenicima i učenicima sa smetnjama u razvoju i učenju.

„Ученици с посебним васпитно-образовним потребама (у даљем тексту: ученици с посебним потребама) су:

- 1) надарени и талентовани ученици,
- 2) ученици са сметњама у развоју:
  1. ученици са оштећењем вида,
  2. ученици са оштећењем слуха,
  3. ученици са оштећењем у говорно-гласовној комуникацији,
  4. ученици са тјелесним оштећењем и хроничним обољењима,
  5. ученици са интелектуалним оштећењем,

- 6. ученици са сметњама у учењу,
  - 7. ученици са психичким поремећајима и обољењима,
  - 8. ученици са вишеструким сметњама,
- 3) ученици са проблемима у понашању и емоционалним проблемима и
- 4) ученици са сметњама условљеним васпитањем, социјалним, економским и културним факторима.”³³

„(1) Васпитно-образовни рад са надареним и талентованим ученицима реализује се на основу наставног плана и програма, те индивидуалних образовних програма које предлаже стручни тим школе, а усваја наставничко вијеће.”

(2) У раду са надареним и талентованим ученицима школа треба да обезбиједи:

- 1) већу индивидуализацију наставе и примјену средстава, облика и метода рада у складу са потребама надарених и талентованих ученика, а посебно за:
  - 1. учење путем истраживања, рјешавања проблема и открића,
  - 2. сложеније облике програмираног учења,
  - 3. обликовање процеса учења у коме се захтијева већи степен стваралачког учења,
  - 4. посебне програме у оквиру додатне наставе,
  - 5. избор одговарајућих модела у оквиру наставе на више нивоа тежине,
  - 6. посебне програме учења коришћењем електронских медија (...).“³⁴

- У RS-u и кantonима gdje се изводи настава на хрватском језику постоје и **посебни NPP-и за ученике с теškoћама у учењу и развоју**. У тим

NPP-има су идентифициране одређене категорије теškoћа. Npr. NPP на хрватском језику за основне школе за ученике с посебним потребама у ZHK укључује девет категорија³⁵, а NPP за дјecu с посебним потребама у RS-u пет категорија³⁶.

- Неке одредбе у појединим анализираним документима су застарјеле, npr. one у којима се спомињу субјекти који у друштву више не постоје:

„Студенти завршних година педагошких академија/факултета, свршени ученици учитељских школа, наставници који се припремају за полагање стручног испита, особе на цивилном служењу војнога рока, а који су стручњаци у томе, могу пружити помоћ дјетету с посебним образовним потребама одређени период времена (који не смије бити краћи од полугодишта).“

- **Поједностављивање одређења инклузивног образовања** присутно је у већини анализираних докумената, кроз npr:

- » препоруке за reduciranje предметних садржаја или ангажирање педагошких асистената;
- » савјете за усмјеравање ученика у одговарајуће средње стручне школе за одређена занимања, npr:

„Ученици с теškoћама у психофизичком развоју могу се образовати и осposobljavати за одређена занимања и у специјалним стручним школама (...).“

33 Закон о основном васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 44/17 и 31/18, чл. 83.

34 Закон о основном васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 44/17 и 31/18, чл. 85.

35 Наставни план и програм на хрватском језику за основне школе у Bosni и Hercegovini за ученике/уčenice с посебним потребама за подручје Жупаније Западнохерцеговачке, Министарство образовања, зnanosti, културе и шпорта Западнохерцеговачког кантона, 2010.

36 Наставни план и програм за дјecu с посебним потребама за основну школу, Министарство просвјете и културе Републике Српске.

- » određenje rada s talentiranim i nadarenim učenicima samo u kontekstu bržeg završetka osnovne škole, npr:

„Učenik koji se ističe znanjem i sposobnostima ima pravo završiti osnovnu školu u kraćem vremenu od propisanog.“

- » viđenje nadarenosti samo kao talenta u sportu ili umjetnosti, npr:

„(...) kategorizirani sportaši, daroviti u umjetničkom području i učenici koji se pripremaju za međunarodno natjecanje mogu završiti školu u vremenu duljem od propisanog trajanja programa.“

- U pojedinim analiziranim dokumentima se ostavlja dovoljno prostora za nedjelovanje ili formalno površno djelovanje, npr. upotrebom glagola **moći**:

„(...) - posebnom dodatnom pomoći koja se može ostvarivati na razini škole ili uključivanjem u rehabilitacijske programe zdravstvenih institucija ili drugih organizacija koje pružaju takve usluge; - procjenom za uključivanje asistenta u odgojno-obrazovnom procesu (...)“.

- **Preporuke za rad s učenicima s teškoćama u razvoju i učenju** postoje u 12 od 96 analiziranih predmetnih programa, ali one nisu konkretne, npr:

„Dok se u dnu duše i svjesno tuga prikriva i okreće sama sebi, u „crtežu“ se tuga nesvjesno ispoljava, pa se na prvi pogled

prepoznaju „crteži“ učenika s posebnim potrebama. Stoga je psihološka analiza vrlo složena. Kao što sijedi ribar netremice posmatra plovak koji ga ne zanima, već osluškuje pokrete u dubini vode, tako bi nastavnik preko „mirnog crteža“ učenika trebao da otkrije nemir njegove duše. Tu djeluje zagonetka subjektivnog simbola koji treba odgonetati. Bilo kako, naš je pokušaj odgonetke estetski čin.“

„Učenicima s prilagođenim programom možemo reducirati neke ključne pojmove, a učenicima sa specifičnim teškoćama u učenju, jezično prilagoditi građu uz materijal kojim bi lakše ostvario vizuelizaciju istog, uz dodatno pojašnjenje svih ključnih pojmova.“

- **Preporuke za rad s nadarenim učenicima** postoje samo u jednom od 96 analiziranih predmetnih programa, ali i tu samo formalno i načelno:

„Sadržaji koji se predlažu uz obvezne teme namijenjeni su radu s darovitim učenicima. Ovi sadržaji prikladni su za učeničke radove, projekte ili radionice koje učenici pripremaju samostalno ili u skupinama, a izlažu na školskom satu. Učenici mogu i sami predlagati pojedine teme ili dijelove tema koje su im posebno zanimljive.“

VREDNOVANJE

U razvijenim obrazovnim sistemima, vrednovanje se u većoj mjeri odnosi na praćenje i procjenjivanje učeničkog postignuća u cilju unapređivanja procesa učenja, dijagnosticiranja teškoća u učenju i ostvarivanja sveobuhvatnih očekivanja i ishoda odgojno-obrazovnog procesa. Savremeni obrazovni sistemi imaju definirane principe vrednovanja kojima se vrednovanje usmjerava ka učenju i razvoju učenika. Vrednovanje treba biti transparentno i pravedno, te treba postojati ravnoteža između unutrašnjeg i vanjskog vrednovanja. Neophodno je da vrednovanje bude usklađeno s ciljevima i ishodima kurikuluma.

Usmjerenost vrednovanja na proces učenja i razvoja učenika podrazumijeva da su povratne informacije koje učenik dobija u školi pravovremene, tačne i afirmativne i da mu pomažu u učenju i motiviraju ga za daljnji rad.

Vrednovanje ima jasno određena pravila i kriterije kojima se ne vrši diskriminacija ni po kojem osnovu.

Određeni principi vrednovanja mogu se prepoznati u svim analiziranim jedinicama

- Određeni principi vrednovanja mogu se prepoznati u odgovarajućim pravilnicima u svim analiziranim jedinicama, ali se oni dodatno ne razrađuju na nivou predmetnih programa.
- Neki od principa vrednovanja koji se mogu prepoznati u pravilnicima su: princip vrednovanja usmjerenog ka učenju i razvoju učenika, vrednovanje koje je usmjereno na sveobuhvatnost odgojno-obrazovnih očekivanja i ishoda i transparentnost i pravednost.
- Unutrašnje vrednovanje je definirano u svim analiziranim pravilnicima, a vanjsko vrednovanje se spominje u tri pravilnika.

Analiza stanja

- Princip vrednovanja usmjerenog ka učenju i razvoju učenika jasno se prepoznaje u svim analiziranim jedinicama, npr:

„Provjeravanje i ocjenjivanje učenika treba provoditi tako da se:

  - a) poštuje učenikova ličnost,
  - b) podstiče učenikovo samopouzdanje i njegov osjećaj napredovanja,
  - c) podstiče aktivno učenje učenika u nastavi i vannastavnim aktivnostima,
  - d) omogućuje učeniku da se sam javi za provjeru znanja,
  - e) obezbjeđe jednake šanse svim učenicima,
  - f) razvijaju radne navike i obezbjeđuje kontinuiran napredak učenika u skladu sa njegovim sposobnostima,
  - g) osposobljava učenik za samoučenje, samoprocjenu svog znanja i procjenu znanja drugih učenika,
  - e) omogućava učeniku da argumentovano ispolji svoj stav.”³⁷
- Princip usmjerenosti vrednovanja na sveobuhvatnost odgojno-obrazovnih očekivanja i ishoda također je prisutan u svim pravilnicima, npr:

„Praćenje je sustavno uočavanje i bilježenje zapažanja o postignutoj razini kompetencija i postignuća u usvajanju odgojno-obrazovnih sadržaja nastavnog predmeta ili područja, postavljenim zadacima definiranim predmetnim kurikulumom, nastavnim planom i programom te strukovnim i školskim kurikulumom, učenikovom odnosu prema radu i postavljenim zadacima, razvoju učenikova zanimanja, motivacije i sposobnosti, te odgojnih vrijednosti.”³⁸

„Бројчаном оцјеном изражава се: степен остварености циљева, исхода учења у току савладавања садржаја наставног плана и програма, ангажовање ученика у настави, те владање ученика.”³⁹

37 *Pravilnik o napredovanju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi*, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 16/15, čl. 4 (2).

38 *Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi*, Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10, „Narodne novine Hercegbosanske Županije“, br. 6/11, čl. 2 (2).

- Principi transparentnosti i pravednosti mogu se prepoznati u svim analiziranim pravilnicima, npr:

„Aktivnosti u procesu vrednovanja učenikovih postignuća i nivo usvojenosti pravila ponašanja nastavnici, razrednici i stručni saradnici provode objektivno, transparentno, kontinuirano i javno, poštujući učenikovu ličnost i dajući svakom učeniku jednaku priliku.”⁴⁰

- Unutrašnje vrednovanje definirano je u svim analiziranim pravilnicima, dok se vanjsko vrednovanje spominje samo u tri pravilnika, npr:

„Ocjenjivanje znanja se vrši sljedećim naučno-verifikovanim oblicima, metodama i postupcima:

(...) - baždarenim testovima verifikovanim u Pedagoškom zavodu (...).”⁴¹

39 *Pravilnik o ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi*, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 44/12, čl. 4 (6).

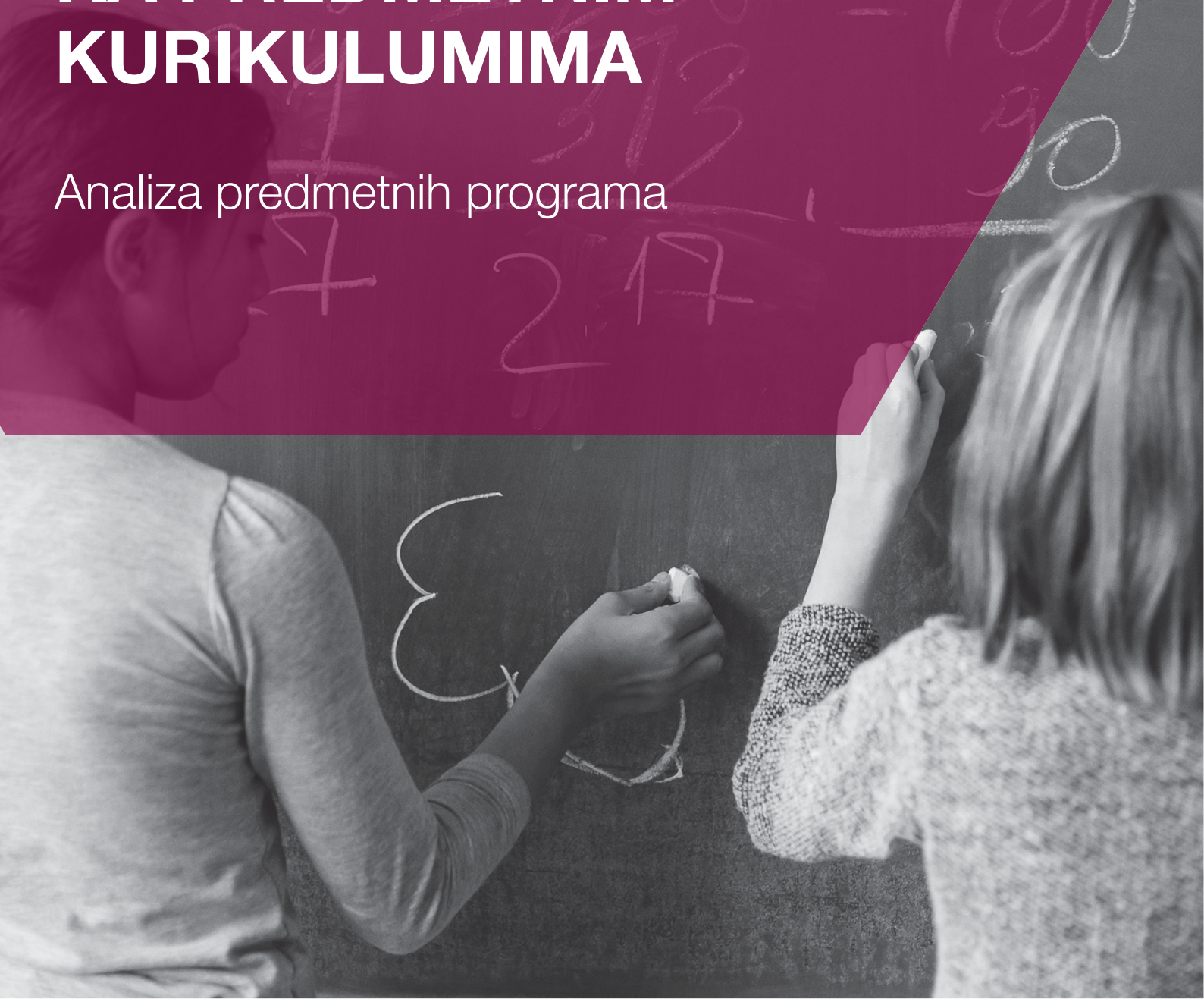
40 *Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika osnovnih i srednjih škola u Kantonu Sarajevo*, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 24/18, čl. 6.

41 *Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika srednjih škola*, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona”, br. 10/96, čl. 4.

OD NASTAVNIH PROGRAMA KA PREDMETNIM KURIKULUMIMA

Analiza predmetnih programa

Predmetni kurikulum predstavlja osmišljeno i sistemsko reguliranje i planiranje odgojno-obrazovnog procesa u određenom nastavnom predmetu kroz različite godine njegovog učenja i podučavanja. Slikovito ga se može opisati kao put ili tok odgoja i obrazovanja jedne osobe od trenutka kada se prvi put susretne s određenim predmetom pa do posljednje godine učenja i podučavanja tog predmeta. Za razliku od tradicionalnih nastavnih programa, koji su gotovo isključivo usmjereni na sadržaj, predmetni kurikulum ne ukazuje samo na to šta se uči i podučava, nego se njime jasno određuje šta društvo očekuje da učenik zna ili može učiniti u vezi s određenim sadržajem u svakom pojedinom nastavnom predmetu.

Kako se neki sadržaji učenja i podučavanja ponavljaju kroz školovanje, očekivanja od učenika nužno će se po složenosti, širini i dubini razlikovati u zavisnosti od dobi učenika. Za kurikulum nastavnih predmeta posebno je važna veza između ishoda učenja, procesa učenja i podučavanja i vrednovanja. Zbog toga se kurikulumom također određuje: *Kako se uči i podučava? Kako nastavnik potiče učenje i razvoj kod učenika? Šta se koristi za učenje i podučavanje? S kim se uči? Gdje se uči i podučava? Koliko i kada se uči i podučava? Kako se učenje vrednuje?* Odgovori na ova pitanja oslikavaju put mlade osobe u određenom predmetu kroz sistem odgoja i obrazovanja.

Predmetni kurikulumi u savremenim obrazovnim sistemima imaju određene zajedničke elemente. Obično počinju opisom nastavnog predmeta, nakon kojeg slijedi određenje svrhe i ciljeva učenja i podučavanja tog predmeta. Uz navedeno, važan element ovih kurikuluma jest i veza s ključnim kompetencijama i međupredmetnim temama. Posebno važan element savremenih predmetnih kurikuluma je njihovo određenje ka ishodima učenja. Kurikulumom određeni ishodi omogućuju jasan uvid učenicima i roditeljima u to šta se od njih očekuje u pojedinom razredu. Nastavnicima oni predstavljaju jasna sidrišta, istovremeno omogućavajući i autonomiju da do ostvarenja ishoda dođu različitim materijalima i načinima, koji odgovaraju njima, učenicima i okruženju u kojem rade. Veza između ishoda, procesa učenja, podučavanja i vrednovanja omogućuje kontinuiranu primjenu kurikuluma. Savremeni predmetni kurikulumi sadrže i jasno navedene principe učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa pojedinog predmeta. Na taj način se nastavnicima nude smjernice o poželjnim pristupima učenju i podučavanju predmeta. Naposljetku, oni sadrže i specifičnosti u vezi s praćenjem, vrednovanjem i ocjenjivanjem učeničkih postignuća u određenom predmetu.

U nastavku slijede nalazi analize 96 predmetnih programa u pogledu prisutnosti sljedećih elemenata savremenih predmetnih kurikuluma:

- opis predmeta;
- svrha i ciljevi učenja i podučavanja predmeta;
- ključne kompetencije;
- ishodi učenja, tj. nedvosmisleno iskazana očekivanja od učenika tokom učenja i podučavanja pojedinog predmeta (za razliku od nastavnih programa koji su određeni isključivo sadržajima) i
- osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa u pojedinom nastavnom predmetu.

Nalazi analize predmetnih programa u pogledu prisutnosti ostalih elemenata savremenih predmetnih kurikuluma (npr. IKT, inkluzivnost, vrednovanje, međupredmetna povezanost) nisu iskazani u ovom izvještaju jer ovi elementi nisu zastupljeni u većini analiziranih predmetnih programa.

OPIS NASTAVNOG PREDMETA

Opis predmeta služi jasnom i nedvosmislenom određenju nastavnog predmeta unutar cjelokupnog odgoja i obrazovanja. Kao takav je od velike koristi svim učesnicima odgojno-obrazovnog procesa, jer jasno određuje učenje i podučavanje na određenom nivou i u određenoj vrsti odgoja i obrazovanja. Obično taj opis obuhvata mjesto i značaj pojedinog predmeta unutar obrazovnog područja i sistema odgoja i obrazovanja, te povezuje nastavni predmet s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja.

Opis predmeta ne postoji u većini analiziranih predmetnih programa

- Opis predmeta ne postoji u većini analiziranih predmetnih programa.
- Ondje gdje postoji, opis ne sadrži sve potrebne elemente i nije povezan s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja.

Analiza stanja

- Opis predmeta postoji u 39 od 96 analiziranih predmetnih programa.
- Ondje gdje postoji, opis predmeta ne sadrži sve potrebne elemente i obično se nalazi u nekom od sljedećih oblika:
  - » preopćeniti izrazi, npr:

„Sadržaji predviđeni ovim programom temelj su za nastavak obrazovnog, intelektualnog i stručnog usavršavanja učenika, dio su opšte kulture i nezaobilazni su u formiranju kompletne ličnosti učenika.“
  - » naglašavanje sadržaja ili tema, npr:

„U realizaciji programa ovog razreda posebnu pažnju potrebno je posvetiti izgradnji stava o biohemijskom i fiziološkom jedinstvu žive supstance (...)“.
  - » trivijalni izrazi, npr:

„Programski sadržaj matematike za osmi razred koncipiran je kao logičan nastavak

nastave matematike iz ranijih razreda, utvrđuje i proširuje do sada stečena znanja i vještine.”

» načelni i deklarativni izrazi, npr:

„Hrvatski jezik nastavni je predmet koji je najopsežniji i najviše je povezan s ostalim predmetima u osnovnoj školi. Sva nastavna komunikacija ostvaruje se hrvatskim jezikom. Predmet je zastupljen od prvog do devetog razreda i ima četiri nastavna područja: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijska kultura. Sadržaji svih nastavnih područja hrvatskoga jezika međusobno su povezani, nadopunjuju se i prožimaju prema načelu unutarpredmetnog povezivanja, a s drugim povezuju se po načelu međupredmetnog povezivanja.”

SVRHA I CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA

Svrha učenja i podučavanja nastavnog predmeta objašnjava zašto se neki nastavni predmet izučava na određenom obrazovnom nivou. Važno je da je usaglašena sa svrhom i ciljevima pojedinog nivoa, kao i s općom vizijom odgoja i obrazovanja.

Ciljevi učenja i podučavanja nastavnog predmeta su iskazi o tome šta se generalno očekuje da učenik nauči u okviru datog predmeta.

Ciljevi trebaju biti jasno i precizno formulirani tako da ih svi učesnici odgojno-obrazovnog procesa nedvosmisleno razumiju.

Svrha učenja i podučavanja predmeta ne postoji u većini analiziranih predmetnih programa, dok ciljevi učenja i podučavanja predmeta postoje, ali nisu adekvatno formulirani

- Svrha učenja i podučavanja predmeta nije navedena u većini analiziranih predmetnih programa.
- Ciljevi učenja i podučavanja predmeta navedeni su u većini analiziranih predmetnih programa, ali često nisu adekvatno formulirani.

Analiza stanja

- Svrha učenja i podučavanja predmeta nije navedena u većini analiziranih predmetnih programa.
- Ciljevi učenja i podučavanja predmeta navedeni su u većini analiziranih predmetnih programa i to uglavnom kao opći i specifični ciljevi. Često nisu adekvatno formulirani, već se navode kao zadaci, sadržaji ili ishodi. U nekim slučajevima nisu jasni ili sadrže nerealistična očekivanja.
- Ondje gdje su navedeni, ciljevi uglavnom ne uključuju razvoj ključnih kompetencija učenika.

Analiza stanja po pojedinim predmetnim programima

JEZIK I KNJIŽEVNOST (analizirano je 18 PP-a)

- Svrha učenja i podučavanja nije definirana ni u jednom PP-u.
- Opći ciljevi su navedeni u više od polovine PP-a. Primjer dobro formuliranog općeg cilja:

„Neposredni cilj nastave jeste ovladavanje jezičkom strukturom i s tim u vezi i izgrađivanje svijesti o ulozi jezika u kulturnom razvoju naroda, razvijanje sposobnosti za održavanje, saznavanja i stvaranje jezičkih vrijednosti i osposobljavanje učenika da se pouzdano koriste jezičkom literaturom u daljem obrazovanju.“⁴²
- Iako su specifični ciljevi navedeni u svim PP-ima (osim u PP-ima iz BD-a), oni su navedeni kao zadaci, zadaće, posebni ili operativni ciljevi.
- Ciljevi su neadekvatno formulirani u 15 od 18 PP-a, poput: „riječ do riječi poruka“, „čitamo misli“ i „ученик треба да зна шта је језичка конвенција“.
- U analiziranim PP-ima često je navedeno previše ciljeva, npr. 20 i više.
- U nekim slučajevima ciljevi nisu ni jezički korektno formulirani, npr:

„Ćitamo upute, poruke, obavijesti“

„Ziskane riječi, rečenice, tekst prepisujemo pisanim slovima“

⁴² Revidirani nastavni programi za gimnazije, Bosanski jezik i književnost, Hrvatski jezik i književnost, Srpski jezik i književnost, 2. razred gimnazije, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2016.

MATEMATIKA

(analizirano je 18 PP-a)

→ Svrha učenja i podučavanja nije definirana ni u jednom PP-u.

→ Opći ciljevi navedeni su u 13 od 18 PP-a, a specifični ciljevi u 14 od 18 PP-a. Primjer dobro postavljenog općeg cilja:

„Cilj nastave matematike je stjecanje temeljnih matematičkih znanja potrebnih za razumijevanje pojava i zakonitosti u prirodi i društvu, kao i stjecanje osnovne matematičke pismenosti i razvijanje sposobnosti i vještina potrebnih za rješavanja matematičkih problema.”⁴³

→ Opći i specifični ciljevi često nisu adekvatno formulirani: suviše su kompleksni, ima ih previše, dati su kao sadržaj predmeta, zadaci, upute za nastavnike ili ishodi.

Primjeri neadekvatno formuliranog općeg cilja:

„Упознати индивидуални развој сваког ученика и континуирано пратити ток развоја (социјални, интелектуални)”

„Sticanje sposobnosti upravljanja algebarskim izrazima i formulama”

„Учинити ученике свјесним љепоте математике”

Primjeri neadekvatno formuliranih specifičnih ciljeva:

„Potpuno savladavanje osnovnih elemenata matematičkog jezika i terminologije”

„Поновити пропорције”

„Dobro usvajanje sadržaja o stepenima”

⁴³ Nastavni plan i program od I do IX razreda u osnovnim školama u Brčko distriktu BiH, Matematika, 8. razred osnovne škole, Odjeljenje za obrazovanje, Vlada Brčko Distrikta BiH, 2013.

HISTORIJA

(analizirano je 12 PP-a)

- Svrha učenja i podučavanja nije navedena, osim u PP-ima na hrvatskom jeziku, npr:

„Svrha je nastave povijesti u osnovnoj školi omogućiti učenicima da na odabranim temama steknu znanje i intelektualne vještine koje će im pomoći u razumijevanju suvremenog svijeta.“⁴⁴

- Opći ciljevi su navedeni u 11 od 12 PP-a. Primjer dobro formuliranog općeg cilja:

„Cilj joj je [historiji] upoznavanje razvoja ljudskog društva na općem, regionalnom i lokalnom nivou u okvirima spoznaje tokova i razvoja kroz koje je prolazilo čovječanstvo u različitim epohama.“⁴⁵

- Opći ciljevi su u šest analiziranih PP-a napisani nejasno ili su izjednačeni s ishodom učenja, npr:

„Učeći historiju učenici grade razumijevanje, kompetencije i vještine na osnovu koncepata koji su međusobno povezani a to su: - vrijeme i prostor, - uzroci i posljedice, - izvori istraživanja prošlosti, - kontinuitet i promjene, - interpretacija i

perspektiva (...). Cilj svih ovih koncepata je sticanje znanja o prošlosti, razvijanje vještina te razumijevanje stavova i međuljudskih odnosa koji proizilaze iz učenja historije.“

- Specifični ciljevi su navedeni u sedam od 12 PP-a, međutim, uglavnom ih je previše ili su dati kao zadaci, posebni ili operativni zadaci, ili čak kao ishodi, npr:

„Zna događaje i pojave koji su obilježili početak novog vijeka“

„Humanizam i renasansa. Velika geografska otkrića. Reformacija i protivreformacija“

„Opisati dosege ranosrednjovjekovne kulture“

44 *Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku, Povijest, 8. razred osnovne škole*, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2008.

45 *Nastavni plan i program devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja, Historija, 8. razred osnovne škole*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona.

BIOLOGIJA

(analizirano je 12 PP-a)

→ Svrha učenja i podučavanja nije navedena, osim u PP-ima na hrvatskom jeziku.

→ Opći ciljevi navedeni su u 11 od 12 PP-a, a specifični ciljevi u 10 od 12 PP-a.⁴⁶ Primjer dobro formuliranog općeg cilja:

„Cilj nastave biologije je uvođenje učenika u osnovna područja biološke nauke, čiji je sadržaj neophodan za razumijevanje bioloških pojava, procesa i zakonitosti, a u skladu sa savremenim naučnim dostignućima.”⁴⁷

→ Ondje gdje su navedeni, opći i specifični ciljevi, međutim, nisu razdvojeni i nisu prilagođeni posebnim nivoima obrazovanja, te se navode za sve razrede izučavanja.

→ Opći i specifični ciljevi nejasno su koncipirani ili su čak dati kao zadaci ili ishodi.

Primjeri neadekvatno postavljenih specifičnih ciljeva:

„Odrediti čovjeka kao biološko, kulturno i stvaralačko biće”

„Sticanje sposobnosti razlikovanja vrsta (biljnih i životinjskih) po ekosistemima i njihova prilagodljivost uslovima života”

Neki ciljevi se podrazumijevaju pa je njihovo navođenje suvišno, npr:

„Upoznavanje učenika s njenim predmetom izučavanja i značajem biologije u VIII razredu.”

→ Općih i specifičnih ciljeva često ima previše. U jednom PP-u za 2. razred gimnazije pronađeno je čak 16 općih i 10 specifičnih ciljeva za 70 časova nastave.

⁴⁶ U *Nastavnom planu i programu na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku* postoji poglavlje „Ciljevi i zadaće odgoja i obrazovanja u BiH”.

⁴⁷ *Nastavni plan i program Opća gimnazija, Biologija, 2. razred gimnazije*, Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, 1999.

LIKOVNA KULTURA (analizirano je 18 PP-a)

- Svrha učenja i podučavanja nije navedena ni u jednom PP-u.
- Opći ciljevi su navedeni u 14 od 18 PP-a, a specifični ciljevi u 12 od 18 PP-a.
- Ciljevi nisu adekvatno formulirani, tj. nisu dovoljno jasni i razumljivi i jezički su kompleksni. Specifični ciljevi su uglavnom navedeni kao zadatak, obrazovno postignuće ili ishod učenja.

Primjer dobro formuliranih općih ciljeva:

„Cilj nastave likovne kulture u odgoju i obrazovanju učenika je daljnja nadgradnja i trajno usvajanje znanja o likovnoj kulturi, likovnom stvaralaštvu, njenom jeziku, teoriji formi kao i njenoj evoluciji kroz razdoblja i stilove. Također se naglašava aktivno razvijanje doživljavanja likovne umjetnosti na svim planovima od strane mladih, te odgajanje civilizacijskog odnosa prema kulturno-historijskom nasljeđu, kao i baštini naših naroda.”⁴⁸

Primjeri neadekvatno formuliranih ciljeva:

„Kada dječak baca kamen u vodu, diveći se krugovima koji se u vodi šire, kao jednoj tvorevini u kojoj zadovoljava

očiglednu sliku nečega što je njegovo, bi trebala biti ideja vodilja k otvaranju djeteta.”

„Ljepota forme raste s ljepotom sadržaja.”

„Njegova je moć da pobudi estetske emocije socijalnog karaktera.”

U jednom PP-u navode se „terapeutski“ ciljevi predmeta:

„Osim obrazovnih (materijalnih) i odgojnih (funkcionalnih) ciljeva i zadataka, treba se naglasiti i terapeutski ciljevi nastave iz predmeta Likovna kultura koji predstavljaju još jednu odgojnu dimenziju likovnih aktivnosti. Kroz likovne aktivnosti, sam proces i rezultate rada, očituje se psihičko i socijalno stanje djeteta, te je nastavnik u prilici da na sasvim novi način upozna učenika i utiče na njegov razvoj.”

48 *Nastavni plan i program Opća gimnazija FBiH, Likovna kultura, 2. razred gimnazije*, Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, 1999.

TJELESNA KULTURA (analizirano je 18 PP-a)

- Svrha učenja i podučavanja nije navedena ni u jednom PP-u.
- Opći ciljevi su navedeni u 16 od 18 PP-a, a specifični ciljevi u 9 od 18 PP-a.
- Ciljevi, međutim, u većini slučajeva nisu adekvatno formulirani, nejasni su ili su navedeni kao zadatak, a za neke je upitno i da li su realistični, npr:

„Učenici će: razumjeti razvoj i funkcioniranje vlastitoga tijela; usavršiti kineziološka znanja i vještine, i znati ih primijeniti u športskim i športsko-rekreativnim aktivnostima, razumjeti tjelesne, duševne i emocionalne značajke razvoja kroz djetinjstvo i adolescenciju.“

U četiri PP-a, opći ciljevi nisu razumljivi, npr:

„Opći cilj tjelesnog i zdravstvenog odgoja/kulture/fizičkog vaspitanja kompatibilan je sa ciljevima kineziologije u kineziološkoj edukaciji i tiče se optimalne stimulacije i podrške procesima formiranja antropološkog statusa učenika u korelaciji sa faktorima ograničenja. Antropološki status suponiran je integralnim skupom biopsihosocioloških obilježja definiranih kao morfološka, funkcionalna, motorička, konativna, kognitivna,

sociološka i zdravstvena. Osnovni cilj tjelesnog i zdravstvenog odgoja/kulture/fizičkog vaspitanja je osposobiti učenike za usvajanje i primjenu osnovnih kinezioloških iskustava - koja će mu omogućiti samostalno tjelesno vježbanje u funkciji optimalne stimulacije i podrške razvoju psihomotoričkih i funkcionalnih sposobnosti i morfoloških osobina u interesu njegovanja i zaštite zdravlja i opće dobrobiti čovjeka.“

Primjer dobro formuliranog općeg cilja:

„Cilj nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja je izgrađivanje i usavršavanje kompleksne ličnosti učenika specifičnim sredstvima i ambijentom koji pružaju tjelesno vježbanje i sport. Poseban cilj tjelesnog i zdravstvenog odgoja je stvaranje trajne navike za svakodnevnim vježbanjem u cilju održavanja i jačanja zdravlja.“⁴⁹

49 *Nastavni plan i program Opća gimnazija, Tjelesna i zdravstvena kultura, 2. razred gimnazije*, Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, 1999.

KLJUČNE KOMPETENCIJE U PREDMETNOM KURIKULUMU

Kako bi pripremili mlade na ubrzane promjene i sve složenije zahtjeve života i rada u savremenom društvu, gotovo svi razvijeni obrazovni sistemi pomiču se s usvajanja sadržaja ka razvoju kompetencija kod djece i mladih. Kompetencije su složeni sklopovi međusobno povezanih znanja, vještina, stavova i vrijednosti. Potrebne su za efikasno rješavanje izazova u svakodnevnom životu, bilo u školi, na poslu ili u privatnom životu.

Neke od kompetencija uže su vezane uz određena područja i predmete, međutim, unutar savremenih obrazovnih sistema sve veći značaj posvećuje se kompetencijama koje je potrebno razvijati na svim nivoima i u svim vrstama odgoja i obrazovanja, u svim područjima kurikuluma, kroz sve nastavne predmete, međupredmetne teme, kao i kroz vannastavne i vanškolske aktivnosti. Takve se kompetencije obično nazivaju ključne, temeljne, generičke, cjeloživotne ili kompetencije za 21. stoljeće.

Ključne kompetencije ne postoje u većini analiziranih predmetnih programa

- Ključne kompetencije su navedene u samo dva od 96 predmetnih programa.
- Neki elementi kompetencija mogu se prepoznati u 53 od 94 preostala predmetna programa.
- U predmetnim programima unutar iste analizirane jedinice postoji značajna nedosljednost u prisutnosti elemenata ključnih kompetencija.

Analiza stanja

- Ključne kompetencije su navedene u samo dva od 96 analiziranih predmetnih programa.
- Kompetencije nisu navedene u 41 od 96 predmetnih programa, niti se u njima mogu jasno uočiti njihovi elementi. U 53 predmetna programa mogu se prepoznati neki elementi kompetencija, npr:
  - „(...) razvijanje kompleksnog mišljenja: sažimanje, generaliziranje, podrška upotrebi viših kognitivnih sposobnosti, kao što su analiza, sinteza, vrednovanje, upotreba kritičkog mišljenja”
  - „razvijanje kreativnog mišljenja i rasuđivanja (...)”
- U predmetnim programima unutar iste analizirane jedinice postoji značajna nedosljednost u prisutnosti elemenata ključnih kompetencija, npr. oni su prisutni u predmetnom programu za osnovnu školu, ali ih u programu istog predmeta za srednju školu nema. Kod jednog predmeta je uočena nedosljednost i u navođenju ključnih kompetencija.

Analiza stanja po pojedinim predmetnim programima

JEZIK I KNJIŽEVNOST (analizirano je 18 PP-a)

- Ključne kompetencije su jasno navedene samo u dva od 18 PP-a, ali je u njih sedam moguće prepoznati neke njihove elemente.

Primjer navedenih kompetencija:

„Stoga ovaj gimnazijski Program, uza svako jezično područje, razvija različite jezične aspekte s općim ciljevima i ishodima poučavanja i učenja kao što su slušanje, govorenje, čitanje i pisanje (te razumijevanje i prevođenje za strane jezike) koji ujedno predstavljaju i jezične kompetencije učenika.“⁵⁰

- U sedam od 10 analiziranih jedinica uočena je nedosljednost u navođenju i prisutnosti elemenata ključnih kompetencija među PP-ima ovog

predmeta. Npr. unutar iste analizirane jedinice, u jednom PP-u se jasno navodi kompetencija komunikacije na maternjem jeziku, u drugom se mogu prepoznati elementi jezičko-komunikacijske kompetencije, a u trećem se kompetencije uopće ne navode niti se mogu prepoznati njihovi elementi.

- Zbog prirode predmeta, postoji određeno slaganje kompetencija sa svrhom i ciljevima učenja i podučavanja predmeta.

⁵⁰ Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku, Hrvatski jezik, 2. razred gimnazije, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2013.

MATEMATIKA

(analizirano je 18 PP-a)

- Ključne kompetencije nisu navedene ni u jednom od 18 PP-a, ali je u njih 17 moguće prepoznati neke njihove elemente.
- Međutim, ti elementi često sami proizlaze iz ciljeva predmeta, zbog same prirode predmeta, poput slaganja između ključne kompetencije *razumijevanje i korištenje znanja iz matematičke znanosti i tehnologije* i nekih ciljeva predmeta, npr:

„(...) razvijaju i formiraju pozitivne osobine ličnosti kao što su: upornost, preciznost, tačnost, urednost, odgovornost”

„razvijanje matematičke pismenosti i korištenja matematičke literature”

„(...) razvijanje smisla za samostalan rad (...)”

HISTORIJA

(analizirano je 12 PP-a)

- Ključne kompetencije nisu navedene ni u jednom od 12 PP-a, ali je u njih pet moguće prepoznati neke njihove elemente. Najčešće su to elementi socijalne i građanske kompetencije i kreativno-produktivne kompetencije, npr:

„Zauzima vlastiti stav uz korištenje dokaza.”

„Razvija sposobnost kreativnog i kritičkog mišljenja, hronološkog mišljenja.”

- U sedam od 10 analiziranih jedinica uočena je nedosljednost prisustva elemenata ključnih kompetencija u PP-ima ovog predmeta unutar iste analizirane jedinice. Npr. u jednoj analiziranoj jedinici elementi ključnih kompetencija prisutni su u PP-u za 8. razred osnovne škole, ali ne i u PP-u za 1. ili 2. razred gimnazije.

BIOLOGIJA

(analizirano je 12 PP-a)

→ Ključne kompetencije nisu navedene ni u jednom od 12 PP-a, ali je u njih šest moguće prepoznati neke njihove elemente. Međutim, ti elementi često sami proizlaze iz ciljeva predmeta, zbog same prirode predmeta, npr:

„Sticanje osnovnih znanja o životnim sredinama, pravilnog odnosa prema životnoj sredini i jačanje ekološke svijesti.”

“Razvijanje navika i sposobnosti posmatranja i proučavanja živog svijeta i sagledavanje odnosa koji vladaju u prirodi.”

→ U dvije od 10 analiziranih jedinica uočena je nedosljednost prisustva elemenata ključnih kompetencija u PP-ima ovog predmeta unutar iste analizirane jedinice.

LIKOVNA KULTURA

(analizirano je 18 PP-a)

→ Ključne kompetencije nisu navedene ni u jednom od 18 PP-a, ali je u njih 10 moguće prepoznati neke njihove elemente. Najčešće se mogu prepoznati elementi kulturne svijesti i kreativno-produktivne kompetencije. Međutim, ti elementi često sami proizilaze iz ciljeva predmeta, zbog same prirode predmeta, npr:

„(...) izgradi odnos poštovanja prema likovno-umjetničkim ostvarenjima nacionalne provenijencije”

„(...) izgradi odnos poštovanja i vrednovanja djela likovnih umjetnosti drugih naroda i kultura (...)”

„(...) se osposobi za primjenu modernih kompjuterskih tehnologija u procesima likovno-vizuelnog stvaranja i proizvodnje”

„(...) razvije sposobnost za stvaralačko istraživanje, kao i za reproduktivno i produktivno djelovanje.”

→ U dvjema od 10 analiziranih jedinica uočena je nedosljednost prisustva elemenata ključnih kompetencija u PP-ima ovog predmeta unutar iste analizirane jedinice.

TJELESNA KULTURA

(analizirano je 18 PP-a)

→ Ključne kompetencije nisu navedene ni u jednom od 18 PP-a, ali se u njih osam mogu prepoznati neki njihovi elementi. Najčešće su to elementi tjelesno-zdravstvene kompetencije, što i proizlazi iz same prirode predmeta, npr:

„(...) stvaranje trajne navike za svakodnevnim vježbanjem u cilju održavanja i jačanja zdravlja.”

„osposobiti učenike za samostalnu kretno-sportsku aktivnost, samokontrolu zdravlja”

→ U jednoj od 10 analiziranih jedinica uočena je nedosljednost prisustva elemenata ključnih kompetencija u PP-ima ovog predmeta unutar iste analizirane jedinice.

ISHODI UČENJA

Ishodi učenja su specifični, jasni iskazi očekivanja onoga što će učenici nakon učenja i podučavanja predmeta u određenoj obrazovnoj cjelini znati i umjeti da urade i kakve će stavove razviti.

Ishodi učenja nekog predmeta moraju biti logički povezani s ciljevima učenja i podučavanja tog predmeta i proizlaziti iz njih. Formuliranje ishoda u terminima očekivanja usvojenosti znanja, vještina i razvijenosti stavova važno je jer omogućuje njihovo praćenje i vrednovanje.

Ishodi učenja pomažu učenicima i roditeljima da shvate šta se od učenika očekuje i time im pomažu u procesu učenja i praćenju sopstvenog napretka. Nastavnika učenje i podučavanje zasnovano na ishodima učenja usmjerava u planiranju i realizaciji nastave i omogućuje mu stjecanje objektivnijih povratnih informacija o efektivnosti odabranih strategija učenja i podučavanja.

Ishodi učenja pojavljuju se nedosljedno, njihov broj je prevelik, a formulacije neadekvatne

- Ishodi učenja navode se u većini predmetnih programa, međutim, uglavnom nedosljedno kroz razrede, predmete i odgojno-obrazovne nivoe.
- Pronalaze se pod različitim terminima, npr. kao ishodi učenja, rezultati učenja ili obrazovna postignuća.
- U većini slučajeva su neadekvatno formulirani i suviše specifično postavljeni, odnosno, definirano je previše ishoda po pojedinom predmetu.

Analiza stanja

- Ishodi učenja navedeni su u većini predmetnih programa i to u većoj mjeri u predmetnim programima za osnovnu školu nego za gimnaziju.
- Predmetni programi za gimnaziju u pojedinim analiziranim jedinicama nisu zasnovani na ishodima učenja, iako odgovarajući zakoni to zahtijevaju.
- Ishodi učenja nisu jednako zastupljeni u svim predmetnim programima, npr. mogu se pronaći u 11 od 12 analiziranih programa za predmet Historija, dok se za predmet Tjelesna kultura mogu pronaći u 13 od 18 analiziranih programa.
- Broj ishoda je prevelik, što neminovno vodi učenju ograničenom ishodima, npr. čak i do 120 ishoda na 140 časova nastave. Ishodi su u ovakvim slučajevima suviše specifični, tj. direktno ih je moguće pretočiti u konkretne zadatke za provjeru znanja.
- Ishodi učenja se u pojedinim predmetnim programima ne prikazuju zasebno, nego se njihove formulacije miješaju sa formulacijama ciljeva i zadataka nastavnog procesa, pa čak i sa smjernicama za nastavnike (npr. kroz prezentiranje u istoj koloni tabele), što se negativno odražava na jasnoću programa.
- Ishodi su u velikom broju slučajeva neadekvatno formulirani, npr:
  - struktura ishoda ne prati formu subjekt-aktivnost-sadržaj, npr. „učenje je važno“;
  - ishodi su iskazani u formi sadržaja, npr. „Uzgoj lovne divljači. Hranjenje divljači tokom zime.“ ili ciljeva, npr. „razvijati smisao za suradnju“;
  - ishodi su neprecizni, npr: „posjeduje neophodnu nervno-mišićnu koordinaciju i kontrolu složenijih pokreta“
  - ishodi su nejasni, npr: „razlikuje osnovnu razliku između hodanja i trčanja“.

- Ishodi učenja često su ograničeni na razvijanje nižih kognitivnih i bihevioralnih nivoa. Čak su i formulacije „maksimalnih“ ishoda učenja u nekim slučajevima ograničene na niže kognitivne procese, npr:
  - „razlikuje i navodi glavne osobnosti u razvoju standardnog (književnog jezika)”.
- Dugoročniji ishodi čije ostvarivanje nije ograničeno na samo jedan razred su nešto manje zastupljeni, a uglavnom se odnose na stavove, vrijednosti i ponašanja, npr:
  - „Zauzima vlastiti stav uz korištenje dokaza.“

Analiza stanja po pojedinim analiziranim predmetnim programima

JEZIK I KNJIŽEVNOST (analizirano je 18 PP-a)

- Na ishodima učenja zasnovano je 14 od 18 PP-a.
- Struktura ishoda učenja u pojedinim PP-ima ne prati formu subjekt-aktivnost-sadržaj, npr:
  - „Imaće toliko snage da kažu sebi: „Neću gledati taj film. Bolje je da uradim zadaću ili pročitam koju stranicu, ili da to vrijeme (...)“.
- Ishodi učenja u značajnom broju slučajeva imaju formu sadržaja, npr:
  - „Pisanje zareza u zavisnosloženoj rečenici s obzirom na različita mjesta zavisne surečenice“.
- Ishodi učenja često su definirani nepreciznim glagolima, npr:
  - „Zna da su u dječijem filmu junaci djeca.“
- U pojedinim PP-ima definirani su i „maksimalni“ ishodi učenja, međutim, njihove formulacije nerijetko zapravo odgovaraju nižim nivoima kognitivnih procesa, npr:
  - „Prepoznavanje vezničkih sredstava: veznika, vezničkih skupova, priloga i zamjenica kao vezničkih riječi“.
- Ipak, mogu se pronaći i ishodi koji uključuju više kognitivne i bihevioralne nivoe, poput primjene znanja, npr:
  - „Ispravlja tekstove u kojima je prekršena ortografska norma“.⁵¹

51 *Nastavni plan i program Opće gimnazije, Bosanski jezik i književnost, 2. razred gimnazije*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, 2018.

MATEMATIKA

(analizirano je 18 PP-a)

- Na ishodima učenja zasnovano je 16 od 18 PP-a.
- Broj ishoda učenja je u većini PP-a velik - čak i do 120 ishoda na 140 časova nastave.
- Struktura ishoda učenja u velikom broju slučajeva nije adekvatna, npr. „preciznost i tačnost u radu”. Postoje i ishodi koji su tehnički adekvatno formulirani, ali se u nekim slučajevima neopravdano ograničavaju na razvijanje nižih kognitivnih i bihevioralnih nivoa, npr. „formuliše Pitagorinu teoremu”.
- Ishodi učenja su u značajnom broju PP-a izrazito orijentirani na sadržaj discipline, dok su procesne kompetencije nedovoljno uvažene (npr. kompetentno kombiniranje verbalnog, tabelarnog i grafičkog predstavljanja informacija, nezavisno od oblasti sadržaja).
- Ondje gdje su dati dugoročniji ishodi, oni se uglavnom odnose na stavove, vrijednosti i ponašanja, te su teško mjerljivi, npr:
  - „Učenici bi trebali znati: pokazivati više samopouzdanja i odgovornosti (...)”.

HISTORIJA

(analizirano je 12 PP-a)

- Na ishodima učenja zasnovano je 11 od 12 PP-a, međutim, ishodi učenja su u nekim slučajevima zapravo prilagođena lista sadržaja, npr:
  - „Zna pojam revolucija, značaj ideja Američkog rata za nezavisnost i Francuske građanske revolucije. Posljedice Napoleonovih osvajanja. Pojam nacija, nacionalni pokret.“
- Postoje i primjeri jasno i nedvosmisleno formuliranih ishoda koje je moguće provjeriti, npr:
  - „Ученик може да: опише привредне прилике у Европи у XVIII вијеку; наведе карактеристике друштвених односа у Европи у XVIII вијеку (...)“⁵².
- Ishodi učenja su u značajnom broju neprecizni i teško mjerljivi, npr:
  - „Razlikuje prošlost i sadašnjost.“
  - „Rangira feudalizam u odnosu na robovlasnički društveni sistem.“
  - „Зна како је текао процес исламизације.“

52 Наставни план и програм за основно образовање и васпитање, Историја, 8. разред основне школе, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2014.

BIOLOGIJA

(analizirano je 12 PP-a)

- Na ishodima učenja zasnovano je 10 od 12 PP-a.
- Ishodi učenja u pojedinim slučajevima nisu usklađeni s općim i specifičnim ciljevima učenja, odnosno, ciljevi nisu operacionalizirani kroz ishode.
- Broj ishoda učenja je velik - za pojedine razrede definirano je blizu 40 ishoda.
- Ishodi učenja su u pojedinim slučajevima dati u obliku sadržaja, npr:

„Uzgoj lovne divljači. Hranjenje divljači tokom zime.“

ili čak narativa, npr:

„U stelji su vrlo naglašeni procesi razlaganja putem razarača (bakterije i gljive). U tom procesu nastaje (...)“.
- Prilikom formuliranja ishoda učenja često su korišteni neprecizni glagoli, npr:

„Zna da je šumska stelja poseban sloj koji čine izumrli dijelovi biljaka i životinja.“
- Postoje i dugoročni, ali nedovoljno precizno formulirani ishodi koje je teško provjeriti, npr:

„učešće u lokalnim akcijama“.
- Ishodi učenja u značajnom broju PP-a uključuju razvijanje viših misaonih procesa, npr:

„analizirati razlike u životnim ciklusima različitih skupina biljaka“⁵³.

53 *Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku, Biologija, 2. razred gimnazije, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2013.*

LIKOVNA KULTURA

(analizirano je 18 PP-a)

- Na ishodima učenja zasnovano je 14 od 18 PP-a.
- Broj ishoda učenja je u pojedinim PP-ima velik, čak i do 50 ishoda za jedan razred.
- Mnoge ishode učenja je teško provjeriti, npr:

„(...) da kroz različite materijale, primjenom kontrasta dožive različitost površina/primjena različitih tekstura/“.
- Ishodi učenja su često nejasni ili definirani putem nepreciznih glagola, a nerijetko su pri njihovom definiranju korišteni i narativi, npr:

„lako učenici upotrebljavaju sve boje, izražavaju se simboličkom bojom, što treba gajiti.“
- Ishodi učenja i obrazovna očekivanja se u pojedinim slučajevima daju unutar iste liste, npr:

„Ishodi ili očekivani rezultati rada: Na nivou osmog razreda očekuje se dva učenik dostigne visoki nivo razumijevanja i primjenjivanja: kanona; primjene proporcija i zlatnog reza (...)“.
- U pojedinim ishodima učenja korišten je veliki broj glagola, što potencijalno umanjuje njihovu jasnoću i preciznost, npr:

„(...) uočiti, izraziti, vrednovati i spoznati jarkost boja, te njihovu dinamiku u prostornim planovima.“

TJELESNA KULTURA

(analizirano je 18 PP-a)

- Na ishodima učenja zasnovano je 13 od 18 PP-a. U odnosu na ostale predmete, u PP-ima ovog predmeta ishodi učenja su najmanje zastupljeni.
- Broj ishoda učenja je u pojedinim PP-ima velik - čak i do 64 ishoda za 70 časova.
- Ishodi učenja su u pojedinim slučajevima nejasni, neprecizni ili teško mjerljivi, npr:
  - „identifikuje sadržaj testa“
  - „иде на сигурно“
  - „primjenjuje tehničke elemente samoodbrane u stvarnim uslovima“
- Među ishodima učenja moguće je prepoznati i dugoročne ishode, ali su oni nerijetko dati u formi ciljeva, npr:
  - „Razvija ekološke navike i aktivno učestvuje u prevenciji i rješavanju ekoloških problema.“
- Ishodi učenja su u pojedinim PP-ima značajno ograničeni na razvijanje nižih kognitivnih i bihevioralnih nivoa. Tako je npr. u jednom PP-u 27 od 64 ishoda definirano putem nepreciznog glagola znati, iako je nastava u ovom predmetu dominantno praktične prirode.

OSNOVNI PRINCIPI UČENJA, PODUČAVANJA I ORGANIZACIJE NASTAVNOG PROCESA NASTAVNOG PREDMETA

Savremeni kurikulum sadrži jasno navedene principe učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa pojedinog predmeta koji su za nastavnike ideje vodilje o poželjnim pristupima učenju i podučavanju predmeta.

Savremene postavke odgoja i obrazovanja njeguju obrazovanje usmjereno na učenika i pedagošku autonomiju nastavnika. U ovakvom odgojno-obrazovnom pristupu istaknuta je aktivna uloga učenika u procesu učenja, kao i značaj uvažavanja učeničkog predznanja. Nastavniku pri tome pripada uloga partnera i facilitatora, savjetnika i mentora, koji kreira sigurno i poticajno okruženje za učenje, te pomaže učeniku da preuzima odgovornost za sopstveni proces učenja i napreduje ka višim nivoima kognitivnog razvoja.

U organizacijskom smislu, preporučuje se kombiniranje različitih metoda, tehnika i oblika rada, kao i prilagođavanje nastave potrebama, sposobnostima i interesima svih učenika. Posebna pažnja posvećuje se uspostavljanju veza između formalnog školskog gradiva i raznovrsnih autentičnih konteksta, a sve u svrhu izgradnje umreženih funkcionalnih znanja i motiviranja učenika.

Radi efektivnije podrške za realizaciju navedenih principa, daju se odgovarajuće didaktičko-metodičke upute za nastavnike. Upute se mogu predvidjeti na nivou područja i na nivou predmeta. One treba da budu jasno i precizno definirane, te povezane s očekivanim ishodima učenja i metodama vrednovanja postignuća učenika. Osim toga, upute treba da budu jasne, primjerene uzrastu učenika i prilagođene specifičnostima predmeta.

Koncepcija učenja i podučavanja nastavnog predmeta i organizacije nastavnog procesa nije koherentna ni detaljno razrađena

- U pogledu određenja koncepcije učenja i podučavanja postoji neusklađenost zakonskih i podzakonskih akata i nastavnih planova i programa.
- Opis koncepcije učenja i podučavanja u većini analiziranih jedinica uopće ne postoji na nivou nastavnog plana i programa ili je koncepcija predstavljena vrlo šturo.
- Pojedini principi učenja i podučavanja uglavnom su navedeni u predmetnim programima, ali su njihovi opisi fragmentarni i međusobno neusklađeni. Nešto potpunije su opisani u programima za osnovnu školu nego u programima za gimnaziju.
- Uloga nastavnika u većini predmetnih programa nije jasno određena, ali se može prepoznati iz opisa preporučenih aktivnosti nastavnika.
- Didaktičko-metodičke upute postoje u većini predmetnih programa, ali način na koji su formulirane potencijalno vodi ka ograničavanju pedagoške autonomije nastavnika.

Analiza stanja

- Određenje ka nastavi u čijem je fokusu učenik deklarativno je istaknuto u većini analiziranih jedinica, npr:

„U središtu nove koncepcije je dijete, njegovi interesi i potrebe. Svakom učeniku treba osigurati jednake mogućnosti obrazovanja i ostvariti uzajamnu suradnju učenika i nastavnika u procesu učenja i nastave (...)“⁵⁴.
- **U zakonima** se u manjoj mjeri mogu pronaći osnove za formuliranje temeljite koncepcije odgoja i obrazovanja. Uglavnom su taksativno navedene administrativno-pravne odrednice nastavničkog poziva i prava i obaveze učenika (npr. pravo prelaska u viši razred).
- **U pedagoškim standardima i normativima**, pojedini aspekti učenja i podučavanja su relativno zanemareni (npr. kreiranje preduvjeta za efektivno iskorištavanje raznovrsnih potencijala IKT-a u obrazovanju), dok je fokus stavljan na materijalno-tehničke aspekte nastavnog okruženja (npr. opremljenost predmetnih kabineta).
- **U pravilnicima o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika**, mogu

54 *Koncepcija devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja – radni tekst*, Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obvezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u FBiH, 2004, str. 2.

se pronaći indirektna naznaka o pristupu usmjerenom prema učeniku, npr:

„Provjeravanje i ocjenjivanje učenika treba provoditi tako da se: (...) c) podstiče aktivno učenje učenika u nastavi i vannastavnim aktivnostima (...)“⁵⁵.

- U **uvodnim dijelovima nastavnih planova i programa** mogu se pronaći šturi opisi koncepcije učenja i podučavanja u značajnom broju analiziranih jedinica, koji su uglavnom deklarativnog karaktera, npr:

„Tako shvaćen sustav odgoja i obrazovanja usmjeruje se na učenika, pridonosi cjelovitu razvoju svakog pojedinca, osposobljava ga za kvalitetan osobni život, aktivno sudioništvo u zajedničkim vrijednostima (...)“.

- Pojedini nastavni planovi i programi uopće ne sadrže uvodni dio pa tako ni opis koncepcije učenja i podučavanja, već su dati u vidu skupa predmetnih programa.
- U predmetnim programima mogu se pronaći određeni opisi općih principa učenja i podučavanja, ali oni nisu detaljnije razrađeni, npr:

„Razvoj likovne pismenosti podržava se nastavom koja učenike uključuje u aktivno vizualno istraživanje, uživanje u rješavanje problema i vrednovanje.“
- U većini predmetnih programa, potencira se spoj tradicionalnog i savremenog pristupa učenju i podučavanju.
- Smjernice iz ostalih analiziranih dokumenata (npr. strategija, pravilnika,

standarda i normativa) uglavnom nisu uvažene u predmetnim programima. Npr. strateška smjernica shodno kojoj se želi „kurikulum s integriranim temama“ i „razvoj sposobnosti važnih za život“ nije dosljedno pretočena u predmetne programe.

- **Didaktičko-metodičke upute** postoje u većini predmetnih programa i to u različitim formama, kao što su:

- opisi materijalno-tehničkih aspekata okruženja i elementi makroplaniranja, koji potencijalno ograničavaju pedagošku autonomiju, npr. kroz specificiranje udjela broja časova ponavljanja i utvrđivanja gradiva u ukupnom fondu časova;
- načelne i deklarativne upute čija je korist upitna za nastavnika;
- upute u formi ciljeva;
- samorazumljive, previše detaljne i usitnjene upute koje potencijalno vode ka ograničavanju pedagoške autonomije, npr. „ponavlja pojam razmjere usvojen ranije“.

⁵⁵ *Pravilnik o napredovanju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi*, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 16/15, čl. 4 (2).

Analiza stanja po predmetnim programima

JEZIK I KNJIŽEVNOST (analizirano je 18 PP-a)

- Principi aktivnog učenja navedeni su u manjem broju PP-a i uglavnom su nerazrađeni. Općenito, koncepcija nastave usmjerene na učenika nije jasno razrađena, a nastavnicima se ne nude jasne smjernice o tome kako izvršiti prilagođavanje, npr:

„Организацију и реализацију рада прилагодити индивидуалним способностима и темпу напредовања ученика“.
- Upute za organizaciju nastavnog procesa sadrže uglavnom preporuke o oblicima rada i materijalno-tehničkim resursima koje su u nekim slučajevima date u vidu teza, npr:

„Induktivni i deduktivni metod; Heuristički metod; Rješavanje problema. Grupni oblik rada (...)“.
- U pojedinim PP-ima mogu se pronaći elementi makroplaniranja koji potencijalno ograničavaju pedagošku autonomiju nastavnika, npr:

„NAPOMENA: Časovi za ponavljanje i utvrđivanje gradiva: ZNAČENJE RIJEČI - 1 čas, VRSTE RIJEČI (zamjenice, prilozi, prijedlozi) - 2 časa (...)“.
- Upute u pojedinim slučajevima imaju elemente ciljeva, npr:

„Upoznavanje sustava hrvatskoga jezika na fonološkoj, morfološkoj, leksikološkoj, sintaktičkoj i diskurznoj razini te usvajanje toga (gramatičkog) sustava kao organizatora kompetencija u učenika. Upoznavanje povijesti jezika radi stjecanja sposobnosti za semantičko razlikovanje i zbog poimanja bogatstva opće povijesti hrvatske kulture, kao i povijesti kulture Hrvata u BiH (...)“.
- U primjerima dobrih rješenja daju se opće smjernice na nivou predmeta u cjelini, npr. princip integralnosti, raznovrsni oblici i metode rada, uključujući aktivno učenje, dok se dodatni prijedlozi za metodičku obradu nude po pojedinačnim razredima, npr:

„učenici samoinicijativno sakupljaju i zapisuju narodne pjesme u svom okruženju“⁵⁶

„interpretativno pročitati prikladan tekst; dramatizirati tekst; uprizoriti dramatizirani tekst (...)“⁵⁷

56 *Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku, Hrvatski jezik, 8. razred osnovne škole, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2008.*

57 *Ibid.*

MATEMATIKA

(analizirano je 18 PP-a)

- Spoj tradicionalnog i savremenog se uglavnom zagovara u PP-ima, ali se nastavnicima najčešće ne nudi cjelovit odgovor o tome kako to postići, npr:

„(...) neophodno je napraviti uspješan spoj tradicionalnih i savremenih oblika i metoda rada.“
- Pojedini principi učenja i podučavanja mogu se u velikom broju PP-a prepoznati u tvrdnjama iznesenim na nivou jednog ili više razreda, npr:

„Za uspješno savladavanje programskih sadržaja u nastavi Matematike za III. razred devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja neophodno je načiniti uspješan spoj tradicionalnih i savremenih oblika i metoda rada. Pri tome je značajno da se vodi računa o spoznajnim mogućnostima učenika, o sposobnosti shvatanja i razumijevanja matematičkih zakonitosti, te o interesima i optimalnim igrovnim metodama.“⁵⁸
- Upute na nivou pojedinih tematskih cjelina unutar jednog razreda javljaju se u manjem broju PP-a, npr:

„U temi Homotetija i sličnost treba obraditi proporcionalnost duži i Talesovu teoremu. Nakon toga definisati homotetiju i sa neophodnim brojem primjera (...)“⁵⁹.
- Upute su nerijetko date u vidu velikog broja specifičnih i usitnjenih uputa za nastavnika koje su u pojedinim slučajevima neprecizne, kao npr:

„Igra: Pokupi ih, Bunar želja i slično“.
- Zagovaranje aktivne uloge učenika može se prepoznati u nekim slučajevima u opisu preporučenih nastavnih aktivnosti, npr:

„(...) u igri trgovine i uređenja izloga s istaknutom cijenom naučit baratati novcem i uspoređivati novčane iznose, te stvarati vlastiti potrošački stav svakog učenika.“⁶⁰
- Primjer PP-a u kojem se zagovara interaktivna nastava, modeliranje koje radi nastavnik i samostalni rad učenika jeste PP za osmi razred u KS-u. Ovaj PP također sadrži didaktičko-metodičke upute na sva tri nivoa uopćenosti: nivo općih principa primjenjivih na cijeli predmet, nivo opisa primjenjivih na tematske cjeline i nivo specifičnih preporuka primjenjivih na pojedinačne časove.

58 *Nastavni planovi i programi za 1-9. razred osnovne škole, Matematika, 3. razred osnovne škole, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona.*

59 *Nastavni plan i program Opća gimnazija, Matematika, 2. razred gimnazije, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 1999.*

60 *Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku, Matematika, 3. razred osnovne škole, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2008.*

HISTORIJA

(analizirano je 12 PP-a)

- Metode aktivnog učenja i učenje u autentičnim kontekstima jasno se zagovaraju u PP-ima u RS, TK i HNK (NPP bs), npr:

„Уколико је могуће, планирати посјете музејима, архивима, археолошким локалитетима или значајним културно-историјским споменицима.“⁶¹
- Zagovaranje metoda aktivnog učenja se u pojedinim analiziranim jedinicama često može prepoznati u predloženim aktivnostima učenika i nastavnika, npr:

„Priprema analizu izvora (rad na tekstualnim izvorima, kartama, slikama, karikaturama, pjesmama i muzikom, Internetom) (...)“⁶².
- Opisi aktivnosti nastavnika u pojedinim PP-ima sadrže suvišne elemente koji se podrazumijevaju, npr:

„(...) formuliše jasna pitanja, pojašnjava nove pojmove, usmjerava aktivnosti učenja. Provjerava znanje učenika.“
- U određenom broju PP-a daje se opis potrebnih resursa, npr:

„(...) dokumenti na CD-u, historijski atlas, dokumentarni filmovi, slajdovi, internet, historijske karte, slijepe karte (...)“⁶³.

61 *Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje i vaspitanje, Historija, 8. razred osnovne škole*, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, 2014, и *Nastavni plan i program za drugi razred gimnazije svih smjerova, Historija, 2. razred gimnazije*, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, 2012.

62 *Nastavni plan i program devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja, Historija, 8. razred osnovne škole*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona.

63 *Nastavni plan i program za osnovnu školu, Historija, 8. razred osnovne škole*, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2018.

BIOLOGIJA

(analizirano je 12 PP-a)

- Opći principi učenja i podučavanja su u pojedinim slučajevima nedorečeni ili nejasni, npr:

„Nastavu biologije prije svega treba temeljiti na znanstvenim dostignućima i golemom ljudskom iskustvu.“

- Promjena uloge nastavnika prisutna je u velikom broju PP-a, npr:

„Иако је улога наставника да ученицима саопшти основне информације, те је ова метода неизбјежна, ипак не треба да буде доминантна, већ наставник треба да усмјерава ученике да самостално долазе до закључака (...)“⁶⁴.

- Zagovaranje metoda aktivnog učenja se u nekim PP-ima može prepoznati u prijedlozima za metodičku obradu, npr:

„(...) mikroskopiranje gotovih preparata bakterija; opažanje viroza na listovima“⁶⁵.

- Predložene aktivnosti nastavnika su u značajnom broju slučajeva suviše specifično postavljene i samorazumljive, npr:

„Najavljuje da će u ovom razredu sticati znanja iz ekologije koja proučava odnose žive i nežive prirode.“

- Uloga nastavnika kao facilitatora opisana je eksplicitno u pojedinim PP-ima, npr:

„Nastavnik treba da podstiče ученике да користе различите изворе знања (литературу, интернет, медије), да систематски прикупљају и класификују информације.“⁶⁶

„Nastavnik treba da usmjeri to interesovanje i da podstakne ученике на усвајање смислених, међусобно повезаних садржаја, корисних за даље образовање и свакодневни живот. (...) На тај начин ће ученици, поред усвајања одређених садржаја, развијати и логичко мишљење, а наставник је тај који ове процесе треба да подстиче и усмјерава.“⁶⁷

64 Наставни план и програм за други разред гимназије свих смјерова, Биологија, 2. разред гимназије, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2012.

65 Наставни план и програм на хрватском језику за деветогодишње основне школе у Босни и Херцеговини за Жупанију Запднохерцеговачку, Биологија, 8. разред основне школе, Министарство образовања, зnanosti, културе и спорта Запднохерцеговачког кантона, 2008.

66 Наставни план и програм за основно образовање и васпитање, Биологија, 8. разред основне школе, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2014.

67 Наставни план и програм Опћа гимназија - Општа гимназија, Биологија, 2. разред гимназије, Одјелjenje за образовање, Влада Брчко Дистрикта БиХ, 2013.

LIKOVNA KULTURA (analizirano je 18 PP-a)

→ Opisi nastavnog procesa nalaze se u većini PP-a, ali su oni u velikom broju slučajeva jezički kompleksni, npr:

„Ako se u nastavi ostvaruje načelo da se nikada ne govori niti ispituje bez likovnog primjera ili vizualnog komentara, možemo biti sigurni da je, bez obzira na individualne razlike u znanju, sposobnosti, darovitosti i zalaganju nastavnika, svaki učenik ili, recimo to humanije, svaka djevojka i mladić u najvažnijem razdoblju svojega duhovnog razvoja djelatno promatrao, doživio i upoznao određeni “obvezni minimum” antologijskih likovnih djela (...)“.

→ U mnogim PP-ima nalaze se opisi materijalno-tehničkih aspekata nastavnog okruženja, npr:

„Za efikasnu i uspješnu realizaciju nastavnog gradiva, škola je dužna da obezbijedi optimalne materijalno-tehničke uslove, prema Normativima i standardima (...)“.⁶⁸

→ Zagovaranje pedagoške autonomije, značaja visokih očekivanja i potrebe kombiniranja raznovrsnih metoda i oblika rada može se jasno prepoznati

samo u manjem broju PP-a za osnovnu školu, npr:

„Nastavni oblici rada: frontalno, individualno, u parovima, u grupama...
Motivi i tehnike rada: prepuštene su inicijativi, kreativnosti i potrebama nastavnika u pojedinim odjeljenjima. Složenost i zahtjevnost zadataka podiće na visoki nivo i osposobiti učenika da sigurno i samostalno upotrebljavaju kanone i prepoznaju proporcionalne odnose u okruženju vizuelnog realizma.“⁶⁹

68 *Revidirani nastavni programi za gimnazije, Likovna kultura, 2. razred gimnazije*, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2016.

69 *Nastavni plan i program od I do IX razreda u osnovnim školama u Brčko distriktu BiH, Likovna kultura, 8. razred osnovne škole*, Odjeljenje za obrazovanje, Vlada Brčko Distrikta BiH, 2013.

TJELESNA KULTURA (analizirano je 18 PP-a)

- Postoje velike varijacije u prirodi opisa nastavnog procesa ovog predmeta, pa čak i za različite razrede unutar iste analizirane jedinice.
- Principi učenja i podučavanja predmeta su u značajnom broju PP-a nejasni, npr:
  - „U obrazovno-vaspitnom procesu, vaspitanje je specifično ljudski – jer se koristi procesima mišljenja, čime se nastoji osjećajnu komponentu neke vrijednosti, stava ili navike utemeljiti na odgovarajućoj kognitivnoj osnovi.“
- Uputstava za nastavnika u pojedinim PP-ima ili uopće nema ili nemaju značajnu vrijednost, npr:
  - „Kod gimnastičkih preskakanja treba obratiti pažnju na mogućnosti učenika, te na veličinu i visinu predmeta koji se preskaču.“
- U pojedinim PP-ima dat je prijedlog raspodjele časova po temama, a u jednom PP-u data je i distribucija časova unutar teme, pri čemu nije jasno objašnjeno šta se podrazumijeva pod distribucijom.
- Od nastavnika se u većini PP-a očekuje da nadzire rad učenika, demonstrira aktivnosti i prati učenički napredak, a u manjem broju PP-a se od njega očekuje da osigurava uvjete za nastavni proces, npr:
  - „(...) ali i maksimalnim angažmanom nastavnika da osigura što bolje uslove za realizaciju zacrtanog plana i programa iz tjelesnog i zdravstvenog odgoja“.
- U pojedinim PP-ima vodi se računa o principu primjerenosti, ističe se značaj učenja kroz igru, i nastavniku se dodjeljuje uloga facilitatora i partnera u učenju, npr:
  - „Ovaj uzrasni period je pogodan za razvijanje baznih psihomotoričkih sposobnosti koordinacije, ravnoteže, frekvencije pokreta, preciznosti i gibljivosti, za sticanje kretnih navika, kao i za realiziranje socijalizacijskih sadržaja. Neophodna je primjena igre, a posebno je važno pravilno nazivanje i demonstriranje svake vježbe, uz blagovremeno ispravljanje grešaka, kako bi dijete bilo u stanju da samostalno pravilno vježba.“⁷⁰

70 *Nastavni plan i program za osnovnu školu, Tjelesna kultura, 3. razred osnovne škole*, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2018. Isto: *Nastavni planovi i programi za 1-9. razred osnovne škole, Tjelesna kultura, 3. razred osnovne škole*, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona.

Zaključna razmatranja

Analiza postojećeg stanja u BiH otkriva složenu sliku. Cilj analize bio je da se ustanovi u kojoj mjeri važeća zakonska rješenja i drugi dokumenti koji određuju osnovno i srednje opće obrazovanje i odgoj u BiH sadrže elemente koji karakteriziraju savremene obrazovne sisteme u razvijenim društvima. Nalazi analize ukazuju na postojeća dobra, ali i slabija rješenja, kao i na nepostojanje rješenja. Kao takvi, nalazi otvaraju priliku za pokretanje stručnog dijaloga između važnih činilaca sistema (ministarstava, pedagoških zavoda, nastavnika, stručnih udruženja, univerziteta) o centralnom pitanju: kako i na koji način unaprijediti postojeći kvalitet odgoja i obrazovanja u BiH kroz uvođenje kurikularnog pristupa? Stoga, je nalaze analize predstavljene u ovom izvještaju potrebno upotrijebiti kao poticaj za daljnji rad na unapređivanju kvaliteta obrazovanja, tj. promjenu onih elementa koji nisu dobri, doradu i usklađivanje onih elemenata koji su već dobro postavljeni, te uvođenje onih elemenata koji nedostaju.

Analiza ukazuje na to da je **vizija odgoja i obrazovanja** određena samo u jednoj analiziranoj ustavnoj jedinici, i to u strateškom dokumentu bez zakonske snage, dok je u ostalim nema ili se njeni tragovi tek naziru u određenim formulacijama. Nepostojanje jasnog određenja vizije ukazuje na izazove u osmišljavanju povezanog sistema odgoja i obrazovanja koji će pripremiti mlade za život i rad a time i društvo za suočavanje sa zahtjevima u globaliziranom i kompetitivnom okruženju. **Svrha odgoja i obrazovanja** je preuzeta iz Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH u većini analiziranih jedinica u FBiH, dok ona uopće nije određena u RS-u i BD-u. Tako preuzeta svrha uglavnom je adekvatno formulirana i njom se ističe značaj obrazovanja za svaki segment razvoja osobe, a obrazovanju daje uloga agensa koji potiče taj razvoj. **Ciljevi odgoja i obrazovanja** prisutni su u svim analiziranim jedinicama, međutim, u većini slučajeva nisu usklađeni sa svrhom odgoja i obrazovanja, niti su adekvatno formulirani, već su određeni kao vrijednosti, ishodi učenja ili stanje umjesto procesa. Nepostojanje vizije i prevladavajuća neusklađenost svrhe i ciljeva odražava se u **niskom stepenu povezanosti pojedinih nivoa odgoja i obrazovanja**, što onemogućuje funkcioniranje obrazovnog sistema kao jedinstvene cjeline. U većini analiziranih ustavnih jedinica **vrijednosti odgoja i obrazovanja** se ne navode, a kada su i navedene obično je to u vrlo općenitim formulacijama bez dodatnih pojašnjenja. **Ključne kompetencije**, tj. njihovi pojedini elementi navode se u određenom broju analiziranih ustavnih jedinica, ali ne čine koherentnu cjelinu s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja. Kod nekih predmeta postoji veći stepen podudarnosti između predmetno-specifičnih kompetencija i ciljeva učenja i podučavanja predmeta, ali je to samo zbog prirode predmeta (npr. ciljevi predmeta matematike i matematičke kompetencije). Ondje gdje se navode, kompetencije nisu definirane i jasno određene, a nisu ni funkcionalno ugrađene u predmetne programe, zbog čega nije ni moguće pratiti njihovo ostvarivanje u procesu učenja i podučavanja, vrednovanja i ocjenjivanja. Analiza ukazuje da se u obrazovanju u BiH ne prepoznaje važnost **područne strukture kurikuluma i međupredmetnih tema**. Neodređivanjem ovih elemenata značajno se udaljava od savremenih

odgojno-obrazovnih sistema. **Inkluzivnost obrazovanja** u širem smislu nije definirana, osim u pogledu inkluzije, tj. rada s učenicima s teškoćama u razvoju i učenju i s nadarenim i talentovanim učenicima, koja je regulirana u svim analiziranim jedinicama, ali bez adekvatne razrade. **Osnovni principi vrednovanja** prisutni su na nivou pravilnika u analiziranim jedinicama, ali se dodatno ne razrađuju na nivou predmetnih programa. Analiza je pokazala različit stepen **povezanosti dokumenata zakonskog okvira** unutar analiziranih jedinica, uključujući i u pogledu prisutnosti pojedinih elemenata savremenih obrazovnih sistema (vizija, svrha, ciljevi, vrijednosti, ključne kompetencije, područna struktura kurikuluma, međupredmetne teme, inkluzivnost, vrednovanje). To upućuje na nepostojanje sistemskog promišljanja, djelovanja i reguliranja obrazovanja kao jedinstvene cjeline što je za kvalitet, svrhovitost i održivost sistema.

Prisutnost kurikularnog pristupa u analiziranim jedinicama se pored analizom zakonskih okvira ispitivala i analizom predmetnih programa. Tek oko trećine od 96 analiziranih predmetnih programa sadrži **opis predmeta**. Tamo gdje opis postoji, isti uglavnom ne pruža pojašnjenja i odgovore na sva neophodna pitanja, poput onih o: mjestu i značaju predmeta, njegovoj povezanosti s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja, kao ni svrsi učenja i podučavanja predmeta. **Ciljevi učenja i podučavanja predmeta** postoje u većini analiziranih predmetnih programa, ali nisu adekvatno formulirani. Ondje gdje su navedeni, ciljevi su često određeni kao sadržaji, ishodi učenja ili zadaci. **Ključne kompetencije**, tj. njihovi pojedini elementi, mogu se prepoznati u većini analiziranih predmetnih programa, i to najčešće kroz navođenje vještina. **Ishodi učenja** pojavljuju se nedosljedno, njihov broj je prevelik, a formulacije neadekvatne. Češće se pojavljuju u predmetnim programima osnovne škole nego gimnazije. U većini ishoda učenja prevladavaju očekivanja na nižim kognitivnim i bihevioralnim nivoima. U analiziranim predmetnim programima nema koherentne i detaljno razrađene **konceptije učenja i podučavanja**. Potencira se

eklektizam, koji se odražava u pokušaju spajanja tradicionalnog i savremenog pristupa u podučavanju. U analiziranim pravilnicima i predmetnim programima opis podučavanja usmjerenog na učenika samo je deklarativno naveden i ne konkretizira se kroz druge elemente programa. **Upute i smjernice za nastavnike** prisutne su u većini analiziranih predmetnih programa, ali u vidu načelnih i deklarativnih metodičkih uputa. Kako je **digitalna pismenost** kod učenika ključna za život i rad u 21. stoljeću, savremeni sistemi odgoja i obrazovanja jasno određuju i naglašavaju ulogu, mjesto i načine korištenja IKT-a u učenju i podučavanju. U svim analiziranim jedinicama IKT se spominje samo u okviru zadaća a u analiziranim predmetnim programima se ne razmatra njihova uloga u odgojno-obrazovnom procesu i ostvarivanju ciljeva učenja i podučavanja. Analiza je pokazala da ni u jednom analiziranom predmetnom programu ne postoji **povezanost s programima ostalih predmeta**, a često ni s drugim dokumentima koji određuju i usmjeravaju izradu savremenog kurikuluma. Upute za korištenje samih dokumenata i predmetnih programa ne postoje ni u jednom od analiziranih programa.

Može li BiH uhvatiti korak s razvijenim obrazovnim sistemima? Može, ali da bi došlo do toga, potrebno je uspostaviti obrazovanje koje će djelovati kao cjelovit i zaokruženi sistem čiji su elementi usko povezani i uvjetovani jedni drugima. Na osnovu analize svih obuhvaćenih dokumenata ustanovljeno je da nedostaje većina elemenata savremenog kurikularnog pristupa. Neki elementi u potpunosti nedostaju, neki su primjereno određeni, a neki se navode samo načelno i nemaju odraza u procesima učenja, podučavanja i vrednovanja.

Za povezivanje obrazovanja u koherentnu i efektivnu cjelinu, potrebno je sistemski uvesti kurikularni pristup, koji se zasniva na izradi različitih kurikularnih dokumenata. Svi dokumenti koji određuju i usmjeravaju kurikularni pristup (strategije, zakoni, podzakonski akti, pedagoški standardi i normativi, uputstva) trebali bi biti međusobno usklađeni kako bi se provodila vizija i koncepcija odgoja i obrazovanja. Posebno važnu ulogu u tome ima izrada savremenih kurikuluma nastavnih predmeta i međupredmetnih tema zasnovanih na ishodima učenja, kao i uvođenje novog sistema praćenja, vrednovanja i ocjenjivanja postignuća učenika.

Prilikom osmišljavanja, planiranja i vođenja procesa koji će omogućiti uvođenje kurikularnog pristupa i razvoj savremenog obrazovanja, neophodno je voditi računa o izvedivosti i koherentnosti svih faza uvođenja promjene u odgoj i obrazovanje: od izrade zakonske regulative i kurikularnih dokumenata, preko informiranja javnosti do stručne pripreme i obuke nastavnika i izrade novih nastavnih materijala, te kontinuiranog praćenja i evaluacije cijelog procesa. Pažljivo osmišljen i koncipiran proces omogućit će nove načine učenja, podučavanja i vrednovanja. Taj proces može imati za ishod stvaranje okruženja u kojem će se mladi osposobiti za život i rad u 21. stoljeću. Od tog procesa nastavnici i roditelji, ali i privreda i društvo u cjelini, mogu imati direktne koristi. Taj proces, što je najvažnije, može rezultirati obrazovanjem koje je pokretač stvarnih promjena u BiH.

Literatura

- Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H. & Krathwohl, D. R.** (1956). *Taxonomy of Educational Objectives – Handbook 1: Cognitive Domain*. London: Longmans.
- Bransford, J., Brown, A. L. & Cocking, R. R.** (2000). *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School*. Washington: NAP.
- Dave, R. H.** (1970). „Psychomotor levels in Developing and Writing Behavioral Objectives”, 20–21. In: R.J. Armstrong, ed. Tucson: Educational Innovators Press.
- Demetriou, A.** (2014). „Školovanje i učenje u modernim demokratskim društvima”. U: L.W. Anderson ed. (2014). *Nastava orijentisana na učenje – Vodič za nastavnike – Usmjerenje na postignuća*. Beograd: Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi.
- Domjan, M.** (2014). *The principles of learning and behavior*. Scarborough: Nelson Education.
- Fan, X. & Chen, M.** (2001). *Parental*

involvement and students' academic achievement: A meta-analysis. Educational psychology review, 13, 1–22.

Fanuko, N. (2011). *Sociologija*. Zagreb: Profil International.

Gibbs, A., Kennedy, D. & Vickers, A. (2012). *Learning Outcomes, degree profiles, tuning project and competences. Journal of the European Higher Education Area, 15, 71–87.*

Gronlund, N. E. & Brookhart, S. M. (2008). *Gronlund's writing instructional objectives*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Jokić, B. i Ristić Dedić, Z. (2018). *Metodološki priručnik za izradu kurikuluma*. Zagreb: IDI.

Jokić, B. i Ristić Dedić, Z. (2018). *Cjelovita kurikularna reforma – Izvorne ideje i procesi*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.

Kennedy, D. (2006). *Writing and using learning outcomes: a practical guide*. University College Cork.

Kluzer, S. & PujolPriego, L. (2018). *DigComp into Action – Get Inspired Make it Happen*. European Commission.

Krathwohl, D. R., Bloom, B. S. & Masia, B. B. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals; Handbook II: Affective domain*. David McKay Company, Incorporated.

Lončar-Vicković, S. i Dolaček-Alduk, Z. (2009). *Ishodi učenja – priručnik za nastavnike*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.

MZOŠ. (2009). *Hrvatski kvalifikacijski okvir: Uvod u kvalifikacije*. Rijeka: Digital point.

Pešikan, A. (2014). „Nastava”. U: L.W. Anderson ed. (2014). *Nastava orijentisana na učenje – Vodič za nastavnike – Usmjerenje na postignuća*. Beograd: Centar za demokraciju i

pomirenje u jugoistočnoj Europi.

Redish, E. F. (2004). *Teaching physics with the physics suite*. Hoboken: John Wiley & Sons.

Sekulić-Majurec, A. (2007). „Uloga sudionika odgojno-obrazovnog procesa u stvaranju, provedbi i vrednovanju kurikuluma”. U: V. Previšić ed. 2007. *Kurikulum*. Zagreb: Školska knjiga.

Tomlinson, C. A. i Strickland, C. A. (2005). *Differentiation in practice: A resource guide for differentiating curriculum, grades 9–12*. Alexandria: ASCD.

UNESCO. (2005). *Guidelines for inclusion: Ensuring access to education for all*. ERIC Clearinghouse.

UNESCO-IBE. (2017). *Prototype of a National Curriculum Framework-Training Tools for Curriculum Development*.

Vizek-Vidović, V. (2009). *Planiranje kurikuluma usmjerenoga na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika*. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Wankat, P. C. & Oreovicz, F. S. (2015). *Teaching engineering*. Purdue University Press.

Weinert, F. E. (2001). „A concept of Competence: A conceptual Clarification”. In: Rychen, U. D. S. & Salganik, L. H. (eds). *Defining and selecting key competences*. Seattle: Hogrefe & Huber.

Wenning, C. & Vieyra, R. (2015). *Teaching High School Physics: Vol.1, Vol. 2 & Vol. 3*. Kindle Direct Publishing.

Woolfolk, A. (2016). *Educational psychology: Active learning edition*. New York: Pearson Education.

PRILOG: Pregled analiziranih dokumenata^{71 72}

⁷¹ Oznaka (/) u poljima u koloni „Dostupno na službenim internetskim stranicama“ ukazuju na to da se navedeni dokument nije mogao pronaći na službenim internetskim stranicama, već su korišteni dokumenti koji su dobiveni direktno od nadležnih ministarstava i zavoda ili koji su pronađeni na stranicama trećih strana.

⁷² Analizom su obuhvaćeni dokumenti važeći zaključno s avgustom 2019. godine.

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
REPUBLIKA SRPSKA	<i>Стратегија развоја образовања Републике Српске за период 2021 - 2016. године, Влада Републике Српске, 2016.</i>	Влада Републике Српске, Министарство просвјете и културе
	<i>Закон о основном васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 17/44 и 31/18</i>	Влада Републике Српске, Министарство просвјете и културе
	<i>Закон о средњем образовању и васпитању, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 41/18</i>	Влада Републике Српске, Министарство просвјете и културе
	<i>Закон о школовању и стипендирању младих талената, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 73/10</i>	Влада Републике Српске, Министарство просвјете и културе
	<i>Наставни план и програм за основно образовање и васпитање, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2014.</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Модернизовани програм за Српски језик за 6, 7, 8 и 9. разред, Министарство просвјете и културе Републике Српске</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Наставни програм за први разред гимназије свих смјерова, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2011.</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Кориговани наставни програм за први разред гимназије свих смјерова – Биологија, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2015.</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Наставни програм за други разред гимназије свих смјерова, Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2012.</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Наставни план и програм за дјецу с посебним потребама за основну школу, Министарство просвјете и културе Републике Српске</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Наставни план и програм за дјецу с посебним потребама за средњу школу, Министарство просвјете и културе Републике Српске</i>	Републички педагошки завод Републике Српске
	<i>Правилник о оцјењивању ученика у основној школи, Министарство просвјете и културе Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 44/12</i>	Влада Републике Српске, Министарство просвјете и културе
	<i>Правилник о оцјењивању ученика у настави и полагању испита у средњој школи, Министарство просвјете и културе Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 24/19</i>	Влада Републике Српске, Министарство просвјете и културе
	<i>Правилник о васпитању и образовању дјеце с посебним потребама у основним и средњим школама, Министарство просвјете и културе Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 85/04</i>	„Службени гласник Републике Српске”, бр. 85/04

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
POSAVSKI KANTON	<i>Zakon o osnovnom školstvu</i> , „Narodne novine Županije Posavske“, br. 3/04, 4/04, 8/08, 7/12, 10/13 i 10/16	„Narodne novine Županije Posavske“, br. 3/04 , 4/04 , 8/08 , 7/12 , 10/13 i 10/16
	<i>Zakon o srednjem školstvu</i> , „Narodne novine Županije Posavske“, br. 3/04, 4/04, 3/08, 8/08, 4/11, 7/12, 10/13 i 10/16	„Narodne novine Županije Posavske“, br. 3/04 , 4/04 , 3/08 , 8/08 , 4/11 , 7/12 , 10/13 i 10/16
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole</i> , Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, 2008. („Narodne novine Županije Posavske“, br. 9/08)	(/)
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini</i> (2013)	(/)
	<i>Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi</i> , Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, „Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/99	„Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/99
	<i>Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju</i> , Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, „Narodne novine Županije Posavske“, br. 4/98	„Narodne novine Županije Posavske“, br. 4/98
	<i>Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika</i> , Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, „Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/99	„Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/99
	<i>Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju darovitih učenika</i> , Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, „Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/99	„Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/99

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
TUZLANSKI KANTON	<i>Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju</i> , „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 9/15, 6/16 i 14/18	„Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 9/15 , 6/16 i 14/18
	<i>Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju</i> , „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 17/11, 9/15 i 6/16	„Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 17/11 , 9/15 i 6/16
	<i>Nastavni planovi i programi za 1-9. razred osnovne škole</i> , Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
	<i>Nastavni plan i program Opća gimnazija</i> , Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, 1999.	(/)
	<i>Pravilnik o napredovanju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi</i> , Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 16/15	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
	<i>Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika srednjih škola</i> , Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona“, br. 10/96	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
	<i>Pedagoški standardi i opšti normativi za osnovni odgoj i obrazovanje</i> , Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 7/05, 09/05, 14/09, 14/10 i 08/13	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
	<i>Pedagoški standardi za srednje škole</i> , Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 2/04 11/17	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA	
SREDNJOBOSANSKI KANTON	<i>Zakon o osnovnom školstvu</i> , „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 11/01 i 17/04	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Zakon o srednjem školstvu</i> , „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 11/01, 17/04 i 15/12	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o pedagoškim mjerilima za osnovne škole</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 8/05	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o praćenju napredovanja, provjeravanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 5/10	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o pedagoškim mjerilima za srednje škole</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 15/02	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o vrednovanju i ocjenjivanju učenika u srednjoj školi</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 4/13	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju i s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnoj i srednjoj školi</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 13/06	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	NPP (hr)	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Kanton Središnja Bosna</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, 2009.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta
	<i>Dopune nastavnih planova i programa na hrvatskome jeziku za osmogodišnje i devetogodišnje osnovne škole u Kantonu Središnja Bosna</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, 2012.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Dopuna Nastavnoga plana i programa na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Kantonu Središnja Bosna</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, 2014.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Izmjena Dopuna nastavnih planova i programa na hrvatskome jeziku za osmogodišnje i devetogodišnje osnovne škole u Kantonu Središnja Bosna</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, 2015.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Kanton Središnja Bosna</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, 2013.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	
	<i>Dopune nastavnih planova i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije i strukovne škole u Kantonu Središnja Bosna</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, 2012.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta	

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA	
HERCEGOVAČKO-NERETVANSKI KANTON	<i>Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju</i> , „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 5/00, 4/04, 5/04, 1/14 i 7/16	(/)	
	<i>Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju</i> , „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 8/00, 4/04, 5/04 i 8/06	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 1/05	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta	
	<i>Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 6/05	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta	
	<i>Pedagoški standard i normativ osnovnog školstva Hercegovačko-neretvanskog kantona</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 4/05	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta	
	<i>Pedagoški standard i normativ srednjeg školstva Hercegovačko-neretvanskog kantona</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, „Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 4/05	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta	
	NPP (hr)	<i>Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Hercegovačko-neretvanskom kantonu</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, 2014.	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta
		<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini</i> (2013)	(/)
	NPP (bs)	<i>Nastavni plan i program devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta
		<i>Nastavni plan i program Opće gimnazije (Gimnazija Mostar)</i> , Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, 2018.	(/)

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
ZAPADNOHERCEGOVAČKI KANTON	<i>Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi</i> , „Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 20/17	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa
	<i>Zakon o odgoju i obrazovanju u srednjoj školi</i> , „Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 20/17	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 5/09)	(/)
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za osnovne škole u Bosni i Hercegovini za učenike/učenice s posebnim potrebama za područje Županije Zapadnohercegovačke</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2010.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, 2013.	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa
	<i>Pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, „Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 1/09	(/)
	<i>Pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja</i> , „Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, br. 1/09	(/)
	<i>Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnim i srednjim školama</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, „Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 15/18	(/)
	<i>Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama</i> , Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona, „Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 8/06	(/)

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
KANTON SARAJEVO	<i>Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju</i> , „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 23/17 i 33/17	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade
	<i>Zakon o srednjem obrazovanju</i> , „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 23/17	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade
	<i>Nastavni plan i program za osnovnu školu</i> , Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2018.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade
	<i>Revidirani nastavni programi za gimnazije</i> , Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2016.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade
	<i>Nastavni plan i program s integriranim zajedničkim jezgrom</i> , Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2003.	(/)
	<i>Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika osnovnih i srednjih škola u Kantonu Sarajevo</i> , Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 24/18	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade
	<i>Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normativi radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu</i> , Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 30/18	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade
	<i>Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje</i> , Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 23/04 i 27/08	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
KANTON 10	<i>Zakon o osnovnom školstvu</i> , „Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 12/04 i 12/08	„Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 12/04 i 12/08
	<i>Zakon o srednjem školstvu</i> , „Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 12/04 i 12/08	„Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 12/04 i 12/08
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Hercegbosansku Županiju</i> , Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10, 2009.	(/)
	<i>Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini</i> , Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10 („Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 10/14)	(/)
	<i>Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika</i> , Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10, „Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 7/05	(/)
	<i>Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama</i> , Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10, „Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 6/15	(/)
	<i>Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi</i> , Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10, „Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 6/11	(/)
	<i>Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju darovitih učenika</i> , Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10, „Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 7/05	(/)

USTAVNA JEDINICA	DOKUMENT	DOSTUPNO NA SLUŽBENIM INTERNETSKIM STRANICAMA
BRČKO DISTRIKT BOSNE I HERCEGOVINE	<i>Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine</i> , „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 10/08, 25/08, 4/13, 48/16 i 22/17	Skupština Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (10/08 , 25/08 , 4/13 , 48/16 i 22/17)
	<i>Nastavni plan i program od I do IX razreda u osnovnim školama u Brčko distriktu BiH</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2013.	(/)
	<i>Nastavni plan i program Opća gimnazija - Opšta gimnazija</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2013.	(/)
	<i>Pravilnik o praćenju, vrednovanju i opisnom ocjenjivanju učenika u prvoj trijadi devetogodišnje osnovne škole u Brčko distriktu BiH</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2010.	(/)
	<i>Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o praćenju, vrednovanju i opisnom ocjenjivanju učenika u prvoj trijadi devetogodišnje osnovne škole u Brčko distriktu BiH</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2010.	(/)
	<i>Pravilnik o radu s učenicima s posebnim potrebama u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2017.	(/)
	<i>Pedagoški standardi i normativi za osnovno obrazovanje Brčko distrikta BiH</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2010.	(/)
	<i>Odluka o izmjeni Odluke o usvajanju pedagoških standarda i normativa za osnovno obrazovanje u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2016.	(/)
	<i>Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje Brčko distrikta BiH</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2010.	(/)
	<i>Odluka o izmjeni Odluke o usvajanju pedagoških standarda i normativa za srednje obrazovanje u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine</i> , Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, 2016.	(/)

POJMOVNIK

Pojmovnik koji se nalazi pred vama sadrži ključne pojmove izdvojene iz dokumenata⁷³: *Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Izvještaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini - na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja (Izvještaj o analizi)* i *Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Temeljne postavke za izradu predmetnih kurikuluma (Temeljne postavke)*.

Uz pojedine pojmove navedena su relevantna poglavlja iz ova dva dokumenta.

⁷³ Sarajevo, 2020, grupa autora, stručnjaka iz oblasti obrazovanja, koje je angažirala Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini u okviru projekta „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja“, kojeg provodi Misija uz finansijsku podršku vlada Kraljevine Norveške i Republike Italije.

AKTIVNO UČENJE

Teorija učenja s orijentiranošću na proces učenja, ali i skup nastavnih strategija i metoda rada koje polaze od konstrukcije i sukonstrukcije znanja, uvažavajući individualni i socijalni aspekt učenja te metakognitivni nivo učenja.

Vidjeti: *principi učenja i podučavanja, sukonstrukcija znanja, umjerenost na učenika*

- **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“
- **Izveštaj o analizi:** „Vrednovanje“ i „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“

AKTIVNOSTI UČENJA

Aktivnosti koje imaju za cilj uključivanje učenika u proces učenja. Ove aktivnosti bi trebalo da odgovaraju svakom učeniku u procesu učenja i da budu relevantne za postizanje postavljenih ciljeva datog učenja.

Vidjeti: *usmjerenost na učenika*

- **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“ i „Vrednovanje u predmetnom kurikulumu“
- **Izveštaj o analizi:** „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“

CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA

Opća i najšire određena očekivanja o tome šta će kao rezultat učenja i podučavanja predmeta učenik znati, moći učiniti te kakve će stavove razviti.

Vidjeti: *opis predmeta*

- **Temeljne postavke:** „Ciljevi učenja i podučavanja predmeta“
- **Izveštaj o analizi:** „Svrha i ciljevi učenja i podučavanja predmeta“

FORMATIVNO PROCJENJIVANJE

Praćenje procesa učenja i napretka učenika u razvoju znanja, vještina i vrijednosti, na osnovu kojeg se vrši korigiranje samog procesa učenja.

Vidjeti: *ocjenjivanje, sumativno procjenjivanje, vrednovanje*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Vrednovanje u predmetnom kurikulumu“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Vrednovanje“

HORIZONTALNO POVEZIVANJE (UMREŽAVANJE)

Povezivanje znanja iz različitih predmeta i odgojno-obrazovnih područja u istoj godini školovanja.

Vidjeti: *vertikalno povezivanje (umrežavanje)*

INDIKATORI (POKAZATELJI) OSTVARENOSTI ISHODA UČENJA

Pokazuju i opisuju razvijenost vještine, znanja i razumijevanja određene oblasti, odnosno komponente i kao takvi moraju biti mjerljivi.

Vidjeti: *ishodi učenja, odgojno-obrazovni ishodi, Zajednička jezgra*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“

INFORMACIONO-KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE (IKT)

Različita tehnološka sredstva koja se koriste za prenošenje, pohranu, kreiranje, dijeljenje i razmjenu podataka. Ova sredstva uključuju računare, internet (web-stranice, blogovi, email), uživo prenošenje (radio, televizija i webcast), prenošenje već snimljenog (podcast, audio- i video-čitači i uređaji za pohranu) i telefonija (fiksni i mobilni telefon, satelitski telefon, video-pozivi i slično).⁷⁴

- ➔ **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“

74 Preuzeto, prevedeno i prilagođeno iz: “Information and communication technologies (ICT)” u: *Glossary*, UNESCO (<http://uis.unesco.org/en/glossary-term/information-and-communication-technologies-ict>).

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Proces rješavanja i reagiranja na raznovrsnost potreba svih učenika kroz sve veće učešće u učenju, kulturama i zajednicama i sve manju isključenost u okviru obrazovanja i iz njega. Obuhvata promjene i izmjene sadržaja, pristupa, struktura i strategija, sa zajedničkom vizijom koja obuhvata svu djecu odgovarajućeg uzrasta i s uvjerenjem da je redovni obrazovni sistem odgovoran za obrazovanje sve djece.⁷⁵

Vidjeti: *principi učenja i podučavanja*

- **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“
- **Izveštaj o analizi:** „Inkluzivnost odgojno-obrazovnog procesa“

ISHODI UČENJA

Specifični, jasni iskazi očekivanja onoga što će učenici nakon učenja i podučavanja predmeta u određenoj obrazovnoj cjelini znati i umjeti uraditi i kakve će stavove razviti.

Vidjeti: *indikator (pokazatelj) ostvarenosti ishoda učenja, odgojno-obrazovni ishodi, Zajednička jezgra*

- **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“
- **Izveštaj o analizi:** „Ishodi učenja“

KLJUČNE KOMPETENCIJE

Složeni sklopovi međusobno povezanih znanja, vještina, stavova i vrijednosti. Potrebne su za efikasno rješavanje izazova u svakodnevnom životu, bilo u školi, na poslu ili u ličnoj sferi.

Vidjeti: *opis predmeta, pismenost*

- **Temeljne postavke:** „Opis predmeta“
- **Izveštaj o analizi:** „Ključne kompetencije u predmetnom kurikulumu“

KLJUČNI SADRŽAJI

Sadržaji koji su ključni za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda u određenoj oblasti na kraju godine učenja i podučavanja.

Vidjeti: *odgojno-obrazovni ishodi*

- **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“

75 Preuzeto, prevedeno i prilagođeno iz: UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris: UNESCO (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>).

KURIKULARNA USKLAĐENOST

Strukturna, organizacijska i sadržajna povezanost svih elemenata kurikulumu u logičnu i koherentnu cjelinu (npr. povezanost ciljeva i ishoda učenja, povezanost ishoda učenja i metoda vrednovanja i slično).

Vidjeti: *kurikularni pristup, kurikulum, predmetni kurikulum*

➔ **Izvještaj o analizi: „Na putu ka savremenom obrazovanju“**

KURIKULARNI PRISTUP

Kurikularni pristup prevazilazi tradicionalnu nastavu koja je većinom usmjerena na sadržaje učenja, te omogućuje sistem odgoja i obrazovanja u čijem je središtu učenik.

Vidjeti: *kurikularna usklađenost, kurikulum, usmjerenost na učenika*

➔ **Izvještaj o analizi: „Na putu ka savremenom obrazovanju“**

KURIKULUM

Kurikulum je opis toga šta, zašto i kako dobro učenici trebaju učiti na sistematičan i namjeran način. Kurikulum ne predstavlja cilj sam sebi, već sredstvo za postizanje kvalitetnog učenja.⁷⁶

Vidjeti: *kurikularna usklađenost, kurikularni pristup, predmetni kurikulum*

➔ **Izvještaj o analizi: „Na putu ka savremenom obrazovanju“**

MEĐUPREDMETNE TEME

Međupredmetne teme omogućuju ostvarivanje ciljeva, ishoda učenja i sadržaja koji su po svojoj prirodi interdisciplinarni i nadilaze elemente određene kurikulumima pojedinih odgojno-obrazovnih područja ili nastavnih predmeta. Mogu biti ugrađene u ishode učenja, pedagoške pristupe i/ili školske aktivnosti, događaje i politike.

Vidjeti: *opis predmeta*

➔ **Temeljne postavke: „Opis predmeta“**

➔ **Izvještaj o analizi: „Međupredmetne teme“**

76 Preuzeto, prevedeno i prilagođeno iz: UNESCO-IBE. (2013). *Glossary of Curriculum Terminology*. Geneva: UNESCO (http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/IBE_GlossaryCurriculumTerminology2013_eng.pdf).

METAKOGNICIJA

Obuhvata znanje o vlastitom učenju, praćenje vlastitih kognitivnih procesa i njihovu evaluaciju i regulaciju u cilju povećanja efektivnosti učenja.

Vidjeti: *aktivno učenje*

NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Nastavni plan je popis nastavnih predmeta po razredima s definiranim sedmičnim satnicama. Nastavni program definira obim, redoslijed i dubinu nastavnih sadržaja u pojedinom nastavnom predmetu, određivanjem nastavnih cjelina, tema i jedinica.

➔ **Izveštaj o analizi:** „Od nastavnih programa ka predmetnim kurikulumima“

OBLASTI PREDMETNOG KURIKULUMA

Oblasti u predmetnom kurikulumu služe kao osnova strukture i organizacije znanja, vještina i stavova unutar pojedinog predmeta.

Vidjeti: *predmetni kurikulum*

➔ **Temeljne postavke:** „Oblasna struktura predmetnog kurikuluma“

OCJENJIVANJE

Proces kojim se prikupljaju i analiziraju podaci o učenju i aktivnostima učenika u učionici tokom cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa. Ocjenjivanje je jedan segment procesa vrednovanja.

Vidjeti: *formativno procjenjivanje, sumativno procjenjivanje, vrednovanje*

➔ **Temeljne postavke:** „Vrednovanje u predmetnom kurikulumu“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Vrednovanje“

ODGOJNO-OBRAZOVNA PODRUČJA⁷⁷

Služe za objedinjavanje ciljeva i očekivanja tematsko bliskih predmeta u području (npr. jezičko-komunikacijsko područje, područje prirodnih nauka). Takvo objedinjavanje omogućuje formuliranje i ostvarivanje šire postavljenih ciljeva i efikasnije povezivanje pojedinih nastavnih predmeta.

Vidjeti: *opis predmeta, Zajednička jezgra*

➔ **Temeljne postavke:** „Opis predmeta“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Područna struktura kurikuluma“

77 U ZJ definirana su sljedeća odgojno-obrazovna područja: jezičko-komunikacijsko, matematičko, prirodne nauke, društveno-humanističko, tehnika i informacione tehnologije, umjetničko, tjelesno i zdravstveno područje, te krozkurikularno i međupredmetno područje. Vidjeti: *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2018, str. 7 (<https://aposo.gov.ba/bs/zajednicka-jezgra-definisana-na-ishodima-ucenja-u-bih-2/>).

ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI

Ishodi učenja na kraju godine učenja i podučavanja u određenoj oblasti u predmetnom kurikulumu.

Vidjeti: *indikator (pokazatelj) ostvarenosti ishoda učenja, ishodi učenja, Zajednička jezgra*

➔ **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Ishodi učenja“

OPIS PREDMETA

Element predmetnog kurikulumu u kojem se jezgrovito opisuje na koji način određeni nastavni predmet doprinosi ostvarivanju svrhe odgoja i obrazovanja, odnosno koji je njegov specifični doprinos odgoju i obrazovanju učenika.

Vidjeti: *ključne kompetencije, međupredmetne teme, odgojno-obrazovna područja, svrha učenja i podučavanja predmeta, vizija, vrijednosti*

➔ **Temeljne postavke:** „Opis predmeta“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Opis nastavnog predmeta“

PISMENOST

U užem značenju sposobnost čitanja i pisanja a u širem sposobnosti i vještine u nekom području povezane s ključnim kompetencijama. Može biti čitalačka, matematička, informacijska, medijska i slično.

Vidjeti: *ključne kompetencije*

➔ **Temeljne postavke:** „Oblasna struktura predmetnog kurikulumu“

PREDMETNI KURIKULUM

Osmišljeno i sistemsko reguliranje i planiranje odgojno-obrazovnog procesa u određenom nastavnom predmetu kroz različite godine njegovog učenja i podučavanja. Za razliku od tradicionalnih nastavnih programa, koji su gotovo isključivo usmjereni na sadržaj, predmetni kurikulum ne ukazuje samo na to šta se uči i podučava, nego se njime jasno određuje šta društvo očekuje da učenik zna ili može učiniti u vezi s određenim sadržajem u svakom pojedinom nastavnom predmetu.

Vidjeti: *kurikularna usklađenost, kurikularni pristup, kurikulum*

➔ **Temeljne postavke:** „Elementi predmetnog kurikulumu“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Od nastavnih programa ka predmetnim kurikulumima“

PREPORUKE ZA OSTVARENJE ODGOJNO-OBRAZOVNOG ISHODA

Konkretne informacije nastavnicima o tome na koji način postići određeni odgojno-obrazovni ishod, te šta je pri tome korisno izbjeći.

Vidjeti: *indikator (pokazatelj) ostvarenosti ishoda učenja, odgojno-obrazovni ishodi*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“

PRINCIPI UČENJA I PODUČAVANJA

Opće smjernice za organizaciju nastavnog procesa koje omogućavaju nastavniku efikasnije ostvarivanje ciljeva učenja i podučavanja i odgojno-obrazovnih ishoda predmeta. Osnovni principi učenja i podučavanja usmjerenog na učenika su principi: konstrukcije, samoregulacije, kontekstualizacije, fleksibilnosti, socijalne interakcije i inkluzivnosti.

Vidjeti: *aktivno učenje, inkluzivnost obrazovanja, sukonstrukcija znanja*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“

RAZRADA ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA

Preciznije određenje aktivnosti i sadržaja u sklopu pojedinog odgojno-obrazovnog ishoda. Usko je vezana s godinom učenja i podučavanja predmeta te služi tome da se preciznije odrede očekivanja od učenika i da se bolje razumije ono što je potrebno i važno učiti i podučavati.

Vidjeti: *ključni sadržaji, odgojno-obrazovni ishodi*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Ishodi učenja“

SAVREMENA KONCEPCIJA UČENJA I PODUČAVANJA

Pristup u odgojno-obrazovnom procesu koji zahtijeva usmjerenost na učenika kao subjekta odgojno-obrazovnog procesa.

Vidjeti: *principi učenja i podučavanja, usmjerenost na učenika*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“

SUKONSTRUKCIJA ZNANJA

Proces učenja u kojem učenik aktivno konstruira svoje znanje u interakciji sa zrelijim i kompetentnijim partnerom (nastavnikom ili kompetentnijim vršnjakom).

Vidjeti: *aktivno učenje, principi učenja i podučavanja*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“

SUMATIVNO PROCJENJIVANJE

Sumativno procjenjivanje je donošenje konačne odluke o rezultatima procesa učenja, odnosno ocjena učeničkog postignuća na kraju jedinice ili jedne godine učenja i podučavanja, tj. koliko je učenik naučio.

Vidjeti: *formativno procjenjivanje, ocjenjivanje, vrednovanje*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Vrednovanje u predmetnom kurikulumu“

SVRHA UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA

Odgovor na pitanja: zašto se predmet uči i podučava, kako doprinosi ostvarivanju vizije odgoja i obrazovanja, koji je njegov specifični doprinos odgoju i obrazovanju učenika, koje vrijednosti razvija kod učenika, koje ključne i specifične kompetencije razvija.

Vidjeti: *opis predmeta*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Opis predmeta“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Svrha i ciljevi učenja i podučavanja predmeta“

TAKSONOMIJA

Konceptualni okvir koji služi za kategoriziranje i razvrstavanje elemenata (npr. vrsta znanja, kognitivnih aktivnosti). Jedna od najpoznatijih taksonomija koja se koristi u obrazovanju je Bloomova taksonomija.

➔ **Temeljne postavke:** „Odgojno-obrazovni ishodi“

UČENIK

Aktivni učesnik i subjekt odgojno-obrazovnog procesa u svim njegovim fazama (od planiranja, preko realizacije, do vrednovanja).

Vidjeti: *aktivno učenje, sukonstrukcija znanja, usmjerenost na učenika*

➔ **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“

USMJERENOST NA UČENIKA

U savremenim kurikulumima učenje i podučavanje je usmjereno na učenika, tj. na proces učenja.

Vidjeti: *aktivno učenje, kurikulum, predmetni kurikulum, principi učenja i podučavanja, učenik*

➔ **Temeljne postavke:** „Učenje i podučavanje“

➔ **Izveštaj o analizi:** „Osnovni principi učenja, podučavanja i organizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta“ i „Od nastavnih programa ka predmetnim kurikulumima“

VERTIKALNO POVEZIVANJE (UMREŽAVANJE)

Kontinuirano povezivanje znanja iz istog predmeta kroz različite godine podučavanja.

Vidjeti: *horizontalno povezivanje (umrežavanje)*

VIZIJA

Projekcija onoga što pojedino društvo želi ostvariti odgojno-obrazovnim procesom, definirana kroz poželjne slike znanja, vještina, vrijednosti i stavova mladih osoba na završetku njihovog obrazovnog puta, a služi kao ideja vodilja i temelj razvoja koherentnog sistema odgoja i obrazovanja.

Vidjeti: *opis predmeta*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Opis predmeta“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Vizija odgoja i obrazovanja“

VREDNOVANJE

Proces kojim se obezbjeđuje stalno praćenje ostvarivanja postavljenih ciljeva učenja i podučavanja i odgojno-obrazovnih ishoda određenog predmeta. Osnovni pristupi u vrednovanju: vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog. Vrednovanje podrazumijeva aktivnosti praćenja, procjenjivanja i ocjenjivanja.

Vidjeti: *formativno procjenjivanje, ocjenjivanje, sumativno procjenjivanje*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Vrednovanje u predmetnom kurikulumu“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Vrednovanje“

VRIJEDNOSTI

Općeprihvaćeni principi ponašanja u određenom društvu na osnovu kojih se definiraju norme i očekivanja tog društva. Vrijednosti odgoja i obrazovanja izvode se iz kulturnih, civilizacijskih i društvenih vrijednosti, te služe kao kohezivni element cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja i svih elemenata odgojno-obrazovnog procesa.

Vidjeti: *opis predmeta*

- ➔ **Temeljne postavke:** „Opis predmeta“
- ➔ **Izveštaj o analizi:** „Vrijednosti odgoja i obrazovanja“

ZAJEDNIČKA JEZGRA

Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini⁷⁸ (ZJ) dokument je u kojem su definirani ishodi učenja i pripadajući indikatori (pokazatelji) za svako od osam odgojno-obrazovnih područja definiranih u ZJ, kao i za neke nastavne predmete.

Vidjeti: *indikatori (pokazatelji) ostvarenosti ishoda učenja, ishodi učenja, oblasna struktura predmetnog kurikulumu*

➔ **Temeljne postavke: „Oblasna struktura predmetnog kurikulumu“ i „Odgojno-obrazovni ishodi“**

78 *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2018. (<https://aposo.gov.ba/bs/zajednicka-jezgra-definisana-na-ishodima-ucenja-u-bih-2/>).

Folow OSCE:

OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina

Fra Andela Zvizdovića 1, UNITIC Tower A
71000 Sarajevo
Bosnia and Herzegovina

Office: +387 33 952 100

Fax: +387 33 442 479

press.ba@osce.org

www.osce.org/bih

@oscebih